

İZMİR BASININA GÖRE ATATÜRK DEVRİNDE İKTİSADÎ GELİŞMELER*

Turan AKKOYUN

I. ATATÜRK DEVRİ İZMİR BASINI

XIX. asrın ilk çeyreğinden itibaren gittikçe güçlenen ve önemi artan İzmir basını 15 Mayıs 1919 tarihinde başlayan Yunan işgali devrinde bile varlığını korumuştur. Türklüğün varlık kavgası demek olan Millî Mücadele'nin Türk zaferiyle neticelenmesinden sonra bu önemin azalması beklenemezdi. Atatürk devri bir zaman diliminin adıdır. Burada Millî Mücadele sonrasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ebediyete intikaline kadar yani 1922-1938 senelerini ihtiva etmektedir. Bu zaman diliminde İzmir basınının belli başlı temsilcileri *Ahenk, Anadolu, Hizmet, Yeni Asır, Halkın Sesi ve Ticaret* gazeteleridir. Bunların yanında *Sadâ-yı Hak, Türk Sesi, Ahali, Türk İli, Yeni Gün, Serbes Cumhuriyet, Ulusal Birlik, Işık, Hürriyet ve Akın* gibi fikri cephesi ağır basan, ancak uzun süreli olmayan gazeteler de vardır. Dergilerden de başta *Fikirler* olmak üzere *Kültür, Fen ve Sanat, Türkiye Cumhuriyeti İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*'nı burada saymak gerekir. Yayın sahası dar olan bu basın-yayın organları rejimi demokrasinin üzerinde tutmuşlar ancak siyasi tercihlerde farklı yerlerde bulunabilmişlerdir. Mesela; *Anadolu Cumhuriyet Halk Fırkası* iktidarını sürekli olarak desteklerken, *Sadâ-yı Hak* ve *Ahali Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*'nı, *Hizmet, Yeni Asır* ve *Halkın Sesi* ise *Serbest Cumhuriyet Fırkası*'nı desteklemişlerdir. Basının iktidarın ya da muhalefetin yanında yer alması, mevkiini ona göre ayarlaması ve bu şekilde bir kitleye dayanması son derece normal bir hareket tarzıdır.¹

II. DEVR ALINAN İKTİSADÎ MİRAS

Orta Çağ'ın ikinci yarısında bütün dünyanın en ileri ilim ve kültür merkezi olan Buhara ve Semerkant ile onun Anadolu'daki kolu olan

* Bu makale Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel'in danışmanlığında hazırlanmış olduğum *Türk İnkılâbının İzmir Basınındaki Yankıları(1922-1938)* isimli doktora tezimin "Ekonomik Alanda İnkılâp Hareketleri" başlıklı kısmının (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (D.E.Ü.A. İ. İ.T.E.) Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1993, ss.197-240) geliştirilmiş ve zenginleştirilmiş şeklidir.

1. Geniş bilgi için bk. Turan Akkoyun, "Atatürk Döneminde İzmir Basınının Genel Durumu", Ege Üniversitesi "Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu" İzmir-Çeşme, 28.IX-2.X.1992, İzmir 1994,ss.

Selçuklu medeniyet ve kültür değerlerinin devamı olan Osmanlı Devleti XVII.asır sonlarına kadar dünyanın en ileri ve teşkilatlı devleti durumunda idi. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde, devrine göre çok ileri bir sanat ve ticaret hayatının mevcut olduğu bilinmektedir. Azametli Osmanlı ordu ve donanmasının bütün ihtiyaçları, top ve türlü silahlar, emsalsiz kılıç ve yataganlarıyla tamamen memleket içinde üretilmekte idi. Keza halkın bütün ihtiyaçları, lüks kumaşlar,türlü süs, ziynet eşyalarına kadar hemen her şey yerli sanatkarlar tarafından imal ediliyordu. Avrupa'ya da geniş ihracat yapılıyordu. O devirlerde Anadolu ipeklileri, tiftik karışımı ile yapılan "müslin" kumaşlar Avrupa'nın bütün memleketlerinde saraylıların, soyluların ve zengin ailelerin en çok aradıkları emsalsiz dokumalardı. Devletin bu zenginliğini ve iktisadî gücünü harplerdeki yağmalara bağlayanlar elbette büyük bir hata içindedirler. XVII.asrın sonlarından itibaren işlenen ağır hatalar, yıkıcı çalışmalar Türkiye'nin iktisadî bakımından çökmesine ve sıkıntıları bir türlü atılamayan ekonomik geriliğe sebep olmuştur. Anadolu Selçukluları'nda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de bazı Avrupa devletlerine verilen ve zamanla genelleşen ekonomik imtiyazlara XVIII. asırdan sonra özellikle XIX. asırda bunlara eklenen yeni andlaşmalar iktisadi vaziyeti daha da zor duruma sokmuştur. Avrupa'da iyiden iyiye emperyalist bir politika takip etmeye başlamış ve sanayi mamulleri için başka pazarlara ehemmiyet verir olmuştur. Türkiye de emperyalizmin bu açık pazarlarından biri haline gelmiştir²

Emperyalizm, geri kalan ülkelerin hepsinde olduğu gibi, Türkiye'de "birisi yapmak diğeri yıkmak" olan ikili bir rol üstlenmiştir. Dolayısıyla Osmanlı sanayiinin çökmesi emperyalizmin etkisiyle hızlanmış, dış borçlar buna paralel olarak Duyun-u Umumiye ile Osmanlı maliyesi Avrupa devletlerinin denetimi altına girmiş, ecnebi şirketlere verilen kamu hizmeti, demiryolu, madencilik imtiyazları ile dış kaynaklara bağlanmıştır. Buna karşılık Avrupa emperyalizminin etkisiyle doğrudan yatırımlar yoluyla sanayi ve madenciliğin gelişmesi, zıraatta kapitalist ilişkilerin giderek hızlanması ve Avrupa pazarlarındaki değişmelere bağlı olarak Osmanlı dış ticaretindeki değişmeler emperyalizmin "birisi yapmak diğeri yıkmak" olan ikili rolünü Türkiye'de de oynadığını ortaya koymaktadır.³

2. Osmanlı Devleti'nin sömürgeleşmesindeki tarihi merhaleler için bk. Burhan Ulutan, *İktisadî Doktrinler Tarihi*, İstanbul 1978, ss. 411-420.

3. Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, 3.b., Ankara 1982, s.1.

Avrupa emperyalizmi Türkiye'ye girerken, burada kökleşirken azınlık okullarından geniş ölçüde istifade etti.⁴ Devletin aleyhine olarak meydana gelen gelişmeleri durdurmak için sarfedilen gayretler olumlu olarak netice vermediği gibi ülkenin toprakları her geçen gün küçüldü. "Sihirli bir değnek" misali peşinde koşulan II.Meşrutiyet(1908-1918) ve bu devirde uygulamaya konulan "Millî İktisat Modeli" bu gidişi değiştiremedi. Bilakis Türk-İtalyan Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve onları takip eden Millî Mücadele, Türkiye'yi on yıl fiili savaşta tutmuş, ülkenin zaten sınırlı olan iktisadi kaynakları bu uzun ve büyük savaşlarda kurumuştur. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki "Ticaret ve zanaat gibi uğraşlarda gayrı-müslimlerin gerisinde bulunan müslüman unsura, devlete kapulanma özlemine bir kenara bırakarak ticarete atılması, zanaatla uğraşması, girişimci olması önerilmişti. Nitekim, savaş yıllarında uygulanan "millî iktisat" politikası, Müslüman-Türk unsura bu ortamı hazırlamış, "devlet iktisadiyatı"yla gayr-ı müslim unsur ve yabancılar piyasada tasfiye edilirken "millî anonim şirketler" giderek ekonomiye egemen olmuşlardır." Diğer bir ifadeyle II.Meşrutiyet hareketinin gündeme getirdiği milliyetçilik, "Birinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarının da yardımıyla, İttihat ve Terakki'de Müslüman-Türk "orta sınıf" özlemine doğurmuş, savaşın yitirilişi ertesi Anadolu'da Millî Mücadele'yi yürütecek kadroların oluşumunu sağlamıştır."⁵

1923 senesinde Türkiye'de toplam işçi sayısı seksen bin gibi ehemmiyetsiz bir rakamda idi. Aynı yılda kişi başına düşen milli gelirin elli dolar olduğu tahmin edilmektedir.⁶ Temel ihtiyaç maddelerinin hemen hepsi ithal edilmekte idi. Yeraltı zenginlikleri bilinmediğinden işletilemiyordu. Ziraat ilkel metodlarla yapılmakta ve tarıma dayanan köylü

4. İlnur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'da Yabancı Okullar*, Ankara 1990, ss. 4-10.

5. Zafer Toprak, *Türkiye'de "Millî İktisat" (1908-1918)*, Ankara 1982, s. 21.

6. Ömer Celal Sarç, "50 Yıllık Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Bünyedeki Değişmeler", *İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXX, nr. 1-4, s. 9-10; (Bu devirde)"... Millî Gelirin doğrudan doğruya tek bir istatistiğe istinden tesbit edilmesi mümkün değildir. Bu hususta ancak başka maksatlar için yapılmakta olan muhtelif istatistikleri işlemek mecburiyeti vardır. Bu istatistiklerin muhtelif sebeplerden dolayı Millî Gelir hesaplarında doğrudan doğruya kullanılması mümkün olmayan hallerde görülen noksanların tamamlanması ve mükerrer hesapların tashihi ancak muhtelif istatistiklerin kombinezonu ve tahminler yapılması suretiyle kabildir. Millî Gelir hesapları hangi usul ile yapılırsa yapılsın katî hükümlere mesned olabilecek bütün istatistikleri temin etmek kabil olmadığından çok defa zaruri olarak umumî mülâhazalar ve semptomlara istinat edilmekte ve bu sebeple elde edilen neticeler her zaman tahmini bir mahiyet arz etmektedir. *"Türkiye Millî Geliri*, Ankara 1937, s. 12.

perişan bir durumda idi. Topraklar bom boş duruyor, işletilmiyor, modern teknoloji bilinmediğinden, ekonomik kalkınma gerçekleşemiyordu. Dışarıya giden paralar yüzünden sermaye birikimi mümkün olmadığı gibi, yatırım yapabilecek büyük zengin de bulunmamaktaydı. Özetle söylemek gerekirse; Cumhuriyet rejimi hiç de parlak olmayan iktisadî bir miras devralmıştı. Buna rağmen, 1923 senesinden itibaren bütçenin denk, paranın değerli tutulmasına gayret edildi. 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde siyasî bağımsızlığın yanında iktisadî kalkınmanın sağlanması kararlaştırıldı. Kongrenin yaptığı en önemli hizmet, millî iktisat prensibini ortaya koymak olmuştur. Buna rağmen Türkiye'nin iktisadî meselelerinin nasıl çözüleceği hâlâ belli değildir. Bu şartlar altında devlet iktisadi hayata 1933 senesine kadar düzensiz, bu tarihten itibaren de plânlı olarak müdahale ve onu himaye etmiştir. Çalışmamızda esas alınan, "15 yıllık Atatürk dönemi, ekonominin en istikrarlı hızlı gelişme dönemidir."⁷

III. İZMİR BASININA GÖRE İKTİSÂDÎ GELİŞMELER

A. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

İzmir İktisat Kongresi⁸ kalkınma stratejisini tespit etmek, ülkenin iktisadî meselelerini ve bunların çözümlenmesi için yapılması gerekli işlerin belirtilmesi için hükümetin teşebbüsü ile gerçekleşti. Kongrenin mümkün olduğu kadar geniş tabanlı olmasına gayret edilmiştir.⁹

17 Şubat 1923 tarihinde 1135 delegenin katılımıyla açılan kongre 4 Mart 1923 tarihinde biri Misak-ı İktisadî diğeri de Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve işçi gruplarına Müteallik Esaslar olmak üzere iki başlıkta toplanabilecek kararlar alarak çalışmalarını tamamladı. Cumhuriyet Devri Türk iktisadî hayatını etkilemesi bakımından bu karar ve ilkeleri burada sıralamak yararlı olacaktır.¹⁰

7. Turhan Feyzioğlu vd. [Mustafa A. Aysan, "Atatürk'ün Ekonomik Görüşü"], *Atatürk Yolu*, 2.b., Ankara 1987, s. 96.

8. Bk. A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi; 1923 İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar*, Ankara 1968; Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, 2.b., Ankara 1989.

9. "Kongrenin geniş çaplı olması düşünülmüş ve toplumu oluşturan kat'ların katılımı öngörülmüştür. Bu katılmayı gerçekleştirmek için her ilçeden, düzenlenen yönetmelik uyarınca, sekiz kişi gönderilmesi benimsenmiştir. Sekiz kişinin oluşması şöyledir: Bir tüccar, bir sanatkar, bir işçi, bir şirket, bir banka ve üç çiftçi temsilcisi.", Yüksel Ülken, *İzmir İktisat Kongresi'nin Anlamı ve Değerlendirilmesi*, *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri 8-9 Haziran 1981*, (A.D.T.E.S.), ş.y., t.y., s. 30.

10. Memduh Yaşa (İlim Heyeti Başkanı), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, İstanbul 1980, s. 77-78.

Misak-ı İktisadi kararları:

- Bütün çabalar, ülkenin iktisadi kalkınmasına yönelecektir.
- Yerli üretimin geliştirilmesine çalışılacaktır.
- Ormancılık ve madencilik geliştirilmelidir.
- Şavaşlar yüzünden azalan ve sağlığı bozulan nüfusun meseleleri iktisadî gelişmeye yardım edecek şekilde çözümlenecektir.
- Hayvancılığın geliştirilmesine çalışılacaktır.
- Lüks ithalattan kaçınılacaktır.
- İktisadi gelişmeye katkısı olmak şartı ile, yabancı sermayeye karşı olunmayacaktır.
- Çalışma hürriyeti esası kabul edilecek, buna karşılık tekelciliğe izin verilmeyecektir.

Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına Müteallik Esaslar:

- Reji idaresi kaldırılacaktır.
- Tütün zıraatı ve ticareti serbest bırakılacaktır. İhraç edilecek tütünün işlenmiş olması gerekir. Tütün rüsumu tüketiciden alınacaktır.
- Aşar kaldırılacak ve yerine uygun vergi konulacaktır.
- Ziraat Bankası yeniden düzenlenecektir.
- Demiryolları, limanlar diğer ulaşım altyapısı geliştirilecektir.
- İpekçilik geliştirilecektir.
- Hayvancılıkla ilgili tedbirler alınacaktır.
- Pancar ve kendir üretimi artırılacaktır.
- Ziraatte makineleşmeye gidilmelidir.
- Ziraat aletlerinin Türkiye'de yapımı sağlanmalıdır.
- Zeytinburnu, Baruthane, Tophane ve diğer harp sanayi tesisleri geliştirilecektir.
- Uygun bir isimle, bir "ticaret bankası" kurulacak ve hükümet bu bankanın sermayesine katılacaktır.
- "Kambiyo" ve "borsa" işleri düzenlenecek, borsalar millileştirilecek, Maliye ve İktisat Vekaletleri bu işleri düzenleme ile görevlendirilecektir.
- Bulunmuş, fakat işletilmeyen madenlerin işler hale getirilmesi için ihaleler açılması, işletme hakkının tercihen Türklere verilmesi,
- Kok, antrasit ve zımpara dallarında, himaye politikasının benimsenmesi.

- Ereğli-Zonguldak, Soma kömür havzalarının ıslahı.
 - Kabotaj hakkına işlerlik kazandırılması.
 - Türk armatörlerin teşvik edilmesi.
 - Gemi-yapım sanayiinin geliştirilmesi sağlanacaktır.
 - Gümrük politikası, ticaret, ziraat ve sanayii geliştirecek şekilde düzenlenecektir.
 - İhracat teşvik edilecektir.
 - Yeni gümrük tarifesi hazırlanacaktır.
 - Dahili gümrüklerin kaldırılması.
 - Tekel sisteminin kaldırılması.
 - Kara ve Deniz Ticaret Kanunlarının yeniden düzenlenmesi.
 - Ticaret ve Sanayi Odalarının kurulması.
 - İç sanayiin dışa karşı gümrükle korunması.
 - Sınayi makine ve teçhizat ithalatından gümrük alınmaması.
 - Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun sınai gelişmeye yardımcı olacak şekilde yeniden düzenlenmesi temin edilecektir.
 - Türk sanayi şirketlerinde, sermayenin en az %75'i Türklerin elinde bulunacaktır.
 - Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun 25 yıl daha yürürlükte kalması.
 - Devlet memurları ve askerlerin ihtiyaçlarının iç üretimle karşılanması.
 - Sanayicilere kredi vermek üzere, bir sanayi bankasının kurulması.
 - İşçilerin çalışma şartlarının düzeltilmesi, madenlerde altı saatten fazla çalışmasının ve on sekiz yaşından küçüklerin çalıştırılmalarının önlenmesi.
 - Asgari ücret hadlerinin her üç ayda bir belirlenmesi, sağlanacaktır.
- Bu kararlar "görüldüğü gibi genel bazı dileklerden ibarettir. Gerçekleştirme yolları, finansman yol ve imkânları, öncelik dereceleri tesbit edilmeden ileri sürülmüş olan bu dileklerin, eğilimleri itibariyle, kalkınmayı özel teşebbüse dayanarak başaracak, himayeci ve milliyetçi bir iktisat politikasını öngördüğü söylenebilir."¹¹

İzmir İktisat Kongresi'ndeki amaç "... Türk toplumunun en kısa zamanda yükselmesi ülküsüdür."¹²

Kalkınma stratejisini tespit etmek üzere toplanan İzmir İktisat Kongresi'nin yeni Türk devletinde önemli bir yeri olduğu hususunda fikir birliği vardır. Bu önemli olayın İzmir basınındaki akislerine baktığımız zaman ilk olarak *Ahenk*'te bulunan bir haberle karşılaşırız.¹³ 31 Ocak 1923'de *Ahenk*'te "Türkiye Büyük İktisat Kongresi" ¹⁴başlığıyla yayınlanan haberde, kongrenin 15 Şubat'ta toplanacağı, memleketimizin uzak yerlerinden kongreye tayin olunan üyelerin yola çıktıkları birkaç güne kadar İzmir'e gelecekleri şu anda üç yüze yakın üyenin geldiği, 12 Şubat'ta bunların beş bine ulaşacağı bildirilmektedir.

Mehmed Şevki, "Kongreye hazırlanalım" başlıklı makalesinde kongreyi, memleket için ciddi bir yükselme sebebi vesilesi sayarak, burada çeşitli kesimlerin murahasaları bulunduğundan, her sınıf halkın iktisadî ihtiyaçları ve memleketin iktisat sahasındaki rolleri, kudretleri, kabiliyetleri, tüketim ve üretim derecelerinin ortaya konacağına işaret eder. Ayrıca üreticilerin durumu, mesai kudreti, bankaların ve sanayi erbabının durumları, diğer iktisadî konu ve münakaşaların bu kongrede ele alınacağını da ifade eder.¹⁵ Aynı yazar, "Mes'ud Gün" başlıklı bir diğer makalesinde de İktisat Kongresi vesilesi ile İzmir'in "fevkalâde bir hâdiseye şahid" olduğunu¹⁶ belirtir.

M.Kemal Paşa da İzmir İktisat Kongresi'nde bir konuşma yapmıştır¹⁷

Mehmed Şevki, "Muvaffakiyetin En Canlı Sebebi" başlıklı yazıda, kongrenin bir temenni şeklinde yolların ve sairenin yapılmasına dair vereceği karardan evvel, beklenen "makul ve mümkün olan esasata (iktisad misakı)

12. Orhan Türkdoğan, *Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri*, 2.b., İstanbul 1982, s. 83.

13. İzmir'de gerçekleştirilen bu önemli kongre hakkında ne yazık ki mahallî basına dayanarak, şimdilik fazla bir değerlendirme yapmak imkânına sahip değiliz. Zira *Ahenk* dışında bu döneme ait hiç bir İzmir gazetesinin koleksiyonu ortada olmadığı gibi *Ahenk* koleksiyonunda da eksiklikler vardır.

14. *Ahenk*, nr. 8153, 31 Kânun-ı Sani 1339/1923; öyle anlaşılıyor ki gazete delege sayısı konusunda olanı değil olmasını temenni ettiği veya basına tebliğ edilen rakamları vermektedir.

15. Mehmed Şevki, "Kongreye hazırlanalım", *Ahenk*, nr. 8154, 1 Şubat 1339/1923.

16. Mehmed Şevki, "Mes'ud Gün", *Ahenk*, nr. 8167, 16 Şubat 1339/1923.

17. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, Ankara 1959, ss. 99-111.

adıyla vücut vermesini"¹⁸ isterken, 27 Şubat 1923'de kongrede aşarın kaldırılması temenni edilerek, Reji'nin kaldırılması gerektiği vurgulanınca, Reji'yi konu alan makalesinde, bunu "belânın refi...afetin refi..." olarak değerlendirdir.¹⁹

B. ZIRAAT

Türkiye'de ziraat-dünya piyasalarında rağbet gören tütün, üzüm, incir gibi ürünler yetiştirmek itibariyle memleketin kıyı bölgelerinde ve batı kesiminde bazı gelişmeler kaydedilmişti. Ancak iç bölgelerde, çok geri bir durumda bulunuyordu. Buralarda çiftçi, ulaştırma imkansızlığı karşısında üretimi sadece kendi ihtiyacına ve dar bir çevrenin talebine göre ayarlıyor, çeşitli tecrübeleri dolayısıyla dış alemden temasdan da mümkün olduğu kadar kaçarak adeta kapalı ekonomi şeklinde hayatını devam ettiriyordu. 1938 senesinde Afyon, Konya, Kayseri ve Çorum illerinden altmış üç çiftçi ailesi üzerinde yapılan bir ankette, ülkenin nisbeten gelişen bölgelerinde bile ziraatın kapalı ekonomi niteliğinde olduğunu ortaya koymaktadır. Zıraf üretim genellikle arazinin bir kısmını sürüp bir yıl dinlendirmek şeklinde nadas usulüne göre yapılıyordu. Türkiye'nin tabiat şartlarına uygun olmakla beraber, bu ilmi bir şekilde yapılmıyordu. Üstelik ziraat alet ve araçları ilkeldi. Başlıcaları ise karasaban ve kağrı idi. Arazi yanında çiftçinin ikinci önemli gelir kaynağı olan hayvanların sayısı savaş yıllarında çok azalmıştı. Cinsleri ıslah edilmemiş olduğundan verimleri düşüktü. "Türkiye kendini beslemekten aciz bir tarım ülkesi olmak gibi garip bir durumda bulunuyordu." Ziraat sahasındaki verimsizlik aynı zamanda çiftçi gelirinin pek düşük kalmasına sebep oluyordu.²⁰

Cumhuriyet devrinde ekim alanı çok genişlemiş,yeni üretim usulleri yayılmış olmasına rağmen çiftçinin hayat standardı pek düşük kalmıştır. Dolayısıyla gelişme yeterli olamamıştır.²¹

Politika olarak, üretimi teşvik, üretimi teşvikte teşkilatlanma ve müesseseseleşmenin önemi ön plana çıktı. Üretimin artırılmasında da ilmi metodlar vurgulandı; devlete, şartları adım adım takip ederek her yeni durumda gereken yeni önlemleri alma görevleri yüklendi. Bununla beraber Cumhuriyet idaresinin Türk toplumunu köylü ekonomisini zırai karakterde

18. Mehmed Şevki, "Muvaffakiyetin En Canlı Sebebi", *Ahenk*, nr. 8174, 25 Şubat 1339/1923.

19. Mehmed Şevki, "Belânın Refi", *Ahenk*, nr. 8177, 28 Şubat 1339/1923.

20. *Türk Çiftçisinin İstihsal ve Geçinme Vaziyeti*, Ankara 1938, ss. 27-29; Yaşa, a.g.e., ss. 11-13.

21. Zıraf alandaki gelişmelerin tafsilatı için bk. Yaşa, a.g.e., ss. 132-163.

birakmak gibi bir yaklaşımı olmadı. Bilakis her fırsatta ilkel bir hammadde ihracatçısı olarak kalmamak gerektiği vurgulandı.²²

1. Aşarın Kaldırılması

Ziraat alanında en önemli gelişme şüphesiz aşarın kaldırılmasıdır.²³ Zira, bütçe gelirlerinin % 40'ını köylüden alınan aşar teşkil etmektedir.

4 Eylül 1923'de *Türk Sesi*, bir Yahudi tüccarın aşarın aleyhinde konuştuğunu belirten bir haber yayınlıyıp, "Musevî tacirleri bu memleketin bütün kavanin ve nizamına riayet etmeğe mecburdurlar."²⁴ şeklinde bir yorum yapmış olmasına rağmen, İzmir basını aşara karşı tavır almıştır. Çiftçi Necati, Temmuz 1923'de, "memleketin ahlâk, seciye idare ve hattâ idare-yi mülkiyetine zarar" veren aşarın ziraat ve tüccar üzerinde bir yük²⁵, 1924 senesi başında da *Ahenk*, "milletin başındaki bela"²⁶ olduğunu ifade edeceklerdir. 1924, İzmir basınında aşarın uzun uzun değerlendirildiği bir sene olmuştur. Aşar konusuna dair *Türk Sesi* ve *Sadâ-yı Hak* başta olmak üzere *Anadolu*, *Ahali* ve *Ahenk*'de pek çok yazı çıkmıştır. Bu da basının bu konudaki hassaslığını ortaya koymaktadır.

Hükûmetin aşarın kaldırılması hakkındaki kararı "İstanbul 2" tarihli telgraf haberi olarak *Sadâ-yı Hak* ve *Ahali*'de yayınlanır.²⁷ Yine aynı gazetelerin verdiği habere göre, *Cumhuriyet* gazetesi bu kararın memleketin hayatında Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in ilânı kadar önemli olduğuna, *Vakit* gazetesi de bu kararla, ülkede hükûmet içinde hükûmet demek olan, mültezimin tamamen ortadan kalkacağına dair yorumlar yapmışlardır.²⁸

Yazarlar, uzun zamandan beri çiftçiyi ezen aşarın kaldırılmasını değerlendirirler; Haydar Rüştü, aşar usulünün ilgasının Türkiye'deki "köhne idare sistemlerinin ıslah ve tadiline doğru atılmış bir adım" olduğunu ifade ederken, Ağâh Sabri, kararın çok güzel olduğunu, ancak bunun yerine arazi vergisinin konulmaması gerektiğini belirtir.²⁹ İsmail Hakkı ise kararı çok

22. Haydar Kazgan, "Atatürk Döneminde Tarım Politikası", *A.D.T.E.S.*, s. 133.

23. Kenan Kırkpınar, "Aşar Vergi Sisteminin Kaldırılması", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/2, İzmir 1992, ss.105-125; Yazar, İzmir basınından istifade etmekle beraber bunu *Türk Sesi* ile sınırlı tutmuştur.

24. *Türk Sesi*, nr. 85, 4 Eylül 1339-1923.

25. Çiftçi Necati, "Aşar Mes'elesi", *Türk Sesi*, nr. 35, 4 Temmuz 1339-1923.

26. *Ahenk*, nr. 9421, 2 Kânun-ı Sani 1339 (1340)/1924.

27. *Sadâ-yı Hak*, nr. 1400, 3 Ağustos 1340-1924; *Ahali*, nr. 99, 4 Ağustos 1340-1924.

28. *Sadâ-yı Hak*, nr. 1403, 6 Ağustos 1340-1924; *Ahali*, nr. 101, 6 Ağustos 1340-1924.

29. Haydar Rüştü, "Aşar Usulünün İlgası", *Anadolu*, nr. 3142, 5 Ağustos 1340/1924; Ağâh Sabri, "Aşarın İlgası", *Ahali*, nr. 104, 10 Ağustos 1340-1924.

daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirir.1908'den beri Türk köylüsünün başdöndürücü inkılaplara şahit olduğunu,bunlarda kendisine büyük şerefler bahşedilmiş olmasına rağmen refah ve saadete ulaşamadığını ifade ettikten sonra onun savaşlarda ve vergi karşısında ne büyük fedakarlık yaptığını dikkat çeker. Artık köylünün sefaletten kurtarılmasının zamanının geldiğini söyleyerek "iki mühim teşebbüs" olarak aşarın ve Reji'nin kaldırılmasını memleketin efendisi olarak adlandırılan sınıfın refah ve saadetini sağlayacak hakiki inkılâba doğru atılmış önemli bir adım olarak değerlendirir. Ayrıca bu kararın İzmir İktisat Kongresi'nde tanzim edilen iktisat misakına çok uyduğunu ifade ederek, bir ay kadar önce Maliye Vekili'nin aşarın kaldırılmasını "Türk milleti için bir mefkure" olarak ifade ettiğini de belirtir. Ortaya hakiki bir çiftçi inkılâbının çıkmakta olduğunu, ancak bunun yeni vergilerle zedelenmemesi gerektiğini de makalesine ekler.³⁰ Çine'den çiftçi Ahmed Tevfik de aşarın kalkması zamanının gelmiş olduğunu belirtirken, Emin Tuğrul, Tanzimat'ın başlangıcından beri bu verginin fenalığının anlaşılması olduğu, ıslah ve ilga teşebbüs hakkında teşebbüsler olmuşsa da şimdiye kadar bertaraf edilemediği üzerinde durmaktadır.³¹

Ahenk 11 Aralık 1924'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde maliye müzakeresine başlandığını, aşarın kaldırılmasına dair birinci maddenin kabul edildiğini bildirir. 16 Şubat 1925'de kararın alkışlarla kabul edildiği belirtilir.³²

Mehmed Şevki doğrudan aşarı konu almayan "Zabita Kuvveti" başlıklı makalesinde jandarmanın ve tahsildarın köylüyü hükûmetten soğuttuğunu iddia etmektedir. Yazar, bunun eğitimle halledilmesini ister. Haydar Rüştü'ye göre büyük bir adım olan aşarın kaldırılması "mülk ve millet için feyz ve itilia" olacaktır.³³ Aşarın kaldırılmasıyla yerine ikame edilen vergi kanununun tam metni *Anadolu*'da 6 Mart 1925'de yayınlanır.³⁴ Ancak aşarın kaldırılması dolayısıyla yazılan övgülü ifadeler tatbikatdaki problemler yüzünden zamanla eleştiriye dönüşür

30. İsmail Hakkı, "Hakiki İnkılâba Doğru", *Sadâ-yı Hak*, nr. 1406, 10 Ağustos 1340/1924.

31. Ahmet Tevfik, "Aşarın İlgasına Doğru", *Sadâ-yı Hak*, nr.1481, 6 Teşrin-i Sani 1340/1924; Emin Tuğrul, "Aşarın İlgası", *Anadolu*, nr. 3143, 12 Kânun-ı Evvel 1340/1924.

32. *Ahenk*, nr. 9397, 11 Kânun-ı Evvel 1340/1924; *Sadâ-yı Hak*, nr.1568,16 Şubat 1341/1925; *Ahenk*, nr. 9436, 17 Şubat 1341/1925.

33 . Mehmed Şevki, "Zabita Kuvveti", *Ahenk*, nr. 9427, 8 Kânun-ı Sani 1341/1925; Haydar Rüştü, "Aşarın İlgası", *Anadolu*, nr.3202, 19 Şubat 1341/1925.

34. *Anadolu*, nr. 3215, 6 Mart 1341/1925.

Türk İli köylünün mahsûlünün muamelesi merkezde yapıldığından, aşarın kaldırılmasının tatbikatında bazı mahsurların ortaya çıktığını belirtirken, *Yeni Gün*'de M.Turgut üç makale yayınlarak konuyu değerlendirir.³⁵ "Aşarın Lağvından Sonra" başlıklı makalesinde, aşarın zıraatı dolayısı ile halkı uğramakda olduğu fenalıklardan kurtarmak için kaldırıldığını, ancak yeni bir takım merasimle bu maksadın başarılı olmasının engellendiğini belirtir. Ayrıca bir an evvel esaslı bir tadilat yapılması zaruretine dikkat çeker. "Bir Koyundan Kaç Deri" başlıklı makalesinde de aşarın kaldırılmasından sonra mantıksız, ticareti işgal eden pek çok zorlukların ve engellerin ortaya çıktığını belirtip, Söke'de öşür'ü ödenen bir maldan İzmir'de de aynı verginin alınmasını örnek gösterir. Aşarın kalkmasının halkın menfaatına olduğunu, hükûmetin değil de, ikinci ve üçüncü derecedeki memurların tutumunun yanlış ve hatalı olduğunu vurgulamaktadır. "İki Derd" başlıklı makalede de ürünlerin ikinci vergiyi vermemek için depolarda bekletildiği, un fabrikalarının işleyemediği konusunda hükûmetin dikkati çekilir. Yazarın bu yazısından vergilerin çok ağır olduğu anlaşılmaktadır.

Aşarın kaldırılması Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili siyasi rejimin ikinci defa denendiği 1930 senesinde de değerlendirilmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyen *Hizmet* başyazarı "Sivas Nutku" başlıklı makalesinde İsmet Paşa'nın bu meseleyi gidip bir de köyden ve köylüden dinlemesini ister. Yazar, eskiden üretilen mahsulün belli miktarının alındığını, şimdiyse arazi vergisi, muamele vergisi, teyyare ianesi vb.nde tahsildarın meram bile anlamadığını, böylece aşarın yerine "on misli" arazi vergisi ikamesi ve ürünün "seksen çeşit resme tabi tutulması" yüzünden köylünün müreffeh olamadığını ifade etmektedir. "Muhalefet Bitmez" başlıklı makalesinde de hemen hemen aynı görüşlerini tekrarlar.³⁶ *Anadolu* ise, "Vergiler ve Hikmet-i Hükûmet" başlıklı makalede "...Cumhuriyet'in ilânını müteakip ilga edilmiş olan aşar vergisinin bütçede bıraktığı boşluk ancak senelerce süren tecrübelerden, emeklemelerden sonra dolurulabilmiştir."³⁷ derken Mahmut Esat da, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın aşarı kaldırarak çalışkan ve asil Türk çiftçisini esirler halinde kullanan bir derebeylik sistemini imha

35. *Türk İli*, nr.103, 20 Temmuz 1341/1925; M. Turgut, "Aşarın Lağvından Sonra", *Yeni Gün*, nr.28, 19 Ağustos 1341-1925; "Bir Koyundan Kaç Deri", nr. 54, 21 Eylül 1341-1925; "İki Derd", nr.62, 30 Eylül 1341/1925.

36. Z. Besim, "Sivas Nutku", *Hizmet*, nr. 1714, 2 Eylül 930; "Muhalefet bitmez", nr. 1792, 24 Teşrin-i Sani 930; "Aşar mahsulden aynen alındığı, aşarın kaldırılmasından sonra da nakdî vergi uzun zaman tarım kesiminde doğrudan hissedilir bir yük haline gelemediği için, vergi zorluğu çiftçiyi para ekonomisine itmemiştir." Yaşa, *a.g.e.*, s.11; İlim otoritelerinin çok sonraları yaptığı bu tip eleştirileri basında bulmak mümkün değildir.

37. ***, "Vergiler ve Hikmet-i Hükûmet, *Anadolu*, nr. 4998, 13 Mayıs 1931.

ettiğini belirtir. Aynı düşüncede olan *Fikirler* de, cumhuriyetin ilk olarak aşarı kaldırıp, mültezimi yok ettiğini takdirle kayd eder.³⁸ Aşarın kaldırılmasına haklı olarak destek veren basın yerine yeni vergilerin konulmasını aynı mantıkla ve haklı olarak eleştirmiştir.

2. Ziraat Alanında Gelişmeler

a. *Çiftçilik ve Çiftçiler Birliği Meselesi*: Çiftçi Necati 20 Ağustos 1923'de "bizi ancak ziraatın kurtarabileceğini" iddia ederken, "Bizde Çiftçilik" başlıklı makalesinde de yeni kurulan Çiftçiler Birliği'nin siyasi tuzak ve fikirlerden uzak, içtimaf ve iktisadî düsturlarla büyümesi için kıymetli kişilere muhtaç olduğunu belirtir. "Çiftçiler Birliği" başlıklı makalede de, çiftçilerin tohum, tohumluk, yemlik, hayvan meseleleri, avans, kredi ve özellikle faizcilerin elinden kurtulmak çareleri etrafında birleştiği, hükûmetin yardım ve himmeti derecesinde bundan istifade edeceklerini söyler.³⁹

Çiftçilerin, yani üreticilerin birleşmesi konusunda yazarlar arasında fikir birliği vardır. Mahmut Esat, bunun inkılâbın geleceği için önemli bir adım olacağını belirtir. O, çiftçi teşkilât ve sendikalarının ortaya çıkmasının toplumu geliştireceği düşüncesine sahiptir.⁴⁰ Haydar Rüştü de, hükûmetin rençberleri güldürmek için elinden geleni yapmaya hazır olduğunu, bundan azamî istifade etmenin ve hükûmeti bu konuda çeşitli yollara sevk etmenin basının görevi olduğunu belirtmektedir.⁴¹ Mehmed Şevki, refahın yolunun çiftçinin desteklenerek, tarım ürünlerinin artırılmasından geçtiğine dikkat çekip, rençberlerin asla unutulmamasını ister. Zira yazara göre bütün milletin refah ve saadeti buna bağlıdır.⁴² Tarım ürünlerinin artmasında makinenin önemli bir rolü olduğu muhakkaktır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da

38. Mahmut Esat, "Fırka-Bilançosu", *Anadolu*, nr. 5088, 25 Ağustos 1931; M. Mitat, "Ziya Gök-Alp neler istiyordu? Türk inkılâbı neler yaptı? 7", *Fikirler*, V, nr. 102, 15 Birinci Kânun 1934, s. 5.

39. Çiftçi Necati, "Bizi kurtaracak ziraattır", *Türk Sesi*, nr. 72, 20 Ağustos 1339-1923; "Bizde çiftçilik", nr. 102, 25 Eylül 1339-1923; "Çiftçiler Birliği", nr. 117, 12 Teşrin-i Evvel 1339-1923.

40. Mahmut Esat, "Türk müstahsilleri birleşiniz", *Sadâ-yı Hak*, nr. 1440, 19 Eylül 1340/1924; Benzer diğer makaleler için bk. Mehmed Şevki, "Müstahsiller Kooperatifleri", *Ahenk*, nr.9511, 18 Mayıs 1341/1925; Çiftçi Rauf, "Türk Çiftçiliği", *Inkılâb*'dan, nr. 9602, 3 Eylül 1341/1925; Mim. Mücerret, "Memleketimizde Kooperatifler", *Hizmet*, nr. 1151, 21 Teşrin-i Evvel 1928.

41. Haydar Rüştü, "Gelecek Sene İçin", *Anadolu*, nr. 3100, 13 Teşrin-i Evvel 1340/1924.

42. Mehmed Şevki, "Refahın Yolu", *Ahenk*, nr.9401,7 Kânun-ı Evvel 1341/1925; "Rençberimizi Düşünelim", nr. 9561, 18 Mart 1341/1925.

meşhur Kastamonu seyahatinde çiftçi temsilcileriyle görüşmesi sırasında onlara makinesiz ziraatın olamayacağını, birleşerek makine alıp mahsüllerini on hattâ yüz misli artırmalarının mümkün olduğunu⁴³ belirtmiştir. Makineleşme zaruretinin bile inkılâbın lideri tarafından belirtilmesi onun bu hareketteki yerini ortaya koymaktadır.

İzmir Mebusu Mustafa Kemal, ziraatla ilgili yeni kanunlarla çiftçinin refah ve saadete gittiğini ve bunun da ziraata dayalı fabrikaları -Uşak Şeker Fabrikası- geliştireceğine temas ederken, Haydar Rüştü de Gazi'nin önderliğinde ziraatın ve Anadolu köylüsünün ileriye yürüdüğünü ifade edecek, ayrıca, "Tealiye Doğru" başlıklı makalesinde de zirai gelişmeyi yenileşmenin bir örneği sayacaktır.⁴⁴

Zeynel Besim "sülük" olarak isimlendirdiği faizcilere karşı köylünün kredi kooperatiflerine sahip çıkmasını ve bu kooperatiflerin artırılmasını ister.⁴⁵ Hakkı Nezihî sanayi için, ziraatın kredilerle takviye edilmesi gerektiğini belirtir.⁴⁶ Köylünün desteklenmesi konusunda pek çok yazının yayınlanmasına rağmen, bu yıllarda köylüler hakkında yazılanlardan hayatın hiç de kolay olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Yeni Asır köylü vatandaşların ekmek yerine ahlat yediğini yazınca aleyhinde dava açılmıştır. Ancak gazete beraat etmiştir.⁴⁷

Mehmet Sırrı, çiftçilerini düşünmeyen bir nesli, anasını hor gören bir evlada benzetirken, "Bizi besliyenleri besleyelim" der. İkinci makalesinde de, pahalılığa rençber ve köylüler sayesinde dayanabildiğimizi, onların mutlaka desteklenmesi gerektiğine dikkat çeker. 9 Ağustos 1932'de *Hizmet*, Tiflis'de yayınlanan *Zarya-Vastaka* gazetesinden iktibas yaparak, köylünün 1914'den farksız olduğunu, aşarın kaldırılmasından sonra bir çok müşkülât çıktığını, memleket arazisinin ancak %9'unun işletildiğini belirtir. *Yeni Asır* da, Cumhuriyet'in Türk çiftçisine hayat ve refah imkanları hazırlamakla korunabileceğine işaret eder.⁴⁸

43. *Anadolu*, nr. 3357, 23 Ağustos 1341/1925.

44. Mustafa Kemal, "Yeni Kanunlar Münasebetiyle 5", *Anadolu*, nr. 3291,8 Haziran 1341/1925; Haydar Rüştü, "Gazi ve Ziraatımız", nr.3293, 10 Haziran 1341/1925; "Tealiye Doğru", nr. 3371, 14 Eylül 1341/1925.

45. Zeynel Besim, "Sülükler", *Hizmet*, nr. 1453, 27 Birinci Teşrin 929.

46. Hakkı Nezihî, "Sakat Bir Teklif", *Ticaret*, nr. 2415, 3 Mart 1929.

47. *Yeni Asır*, nr. 7258, 2 Kânun-ı Evvel 1930; *Hizmet*, nr. 1810, 2 Kânun-ı Evvel 1930; *Yeni Asır*, nr. 7845, 17 Haziran 1931.

48. Mehmet Sırrı, "Bizi besliyenleri besliyelim", *Halkın Sesi*, nr. 612, 3 Temmuz 932; "O devir ne zaman?", nr. 626, 16 Temmuz 932; *Hizmet*, nr. 2305, 9 Ağustos 1932; "Cumhuriyet'i Korumak", *Yeni Asır*, nr. 8136, 14 Eylül 1932.

1936'da, Nevzat C. Dağemre ,eskiden beri bilgisiz ve görgüsüz bırakılan köylüye yapılan haksızlığın telafi edilmesi zaruretini belirtir, bunun modern millet olmak için vazgeçilmez şart olduğunu söylerken, Akın da eski idarenin ezici yükleri altında korunan köylünün bugün saadete koştuğunu görmeye mesut olduklarını ifade eder.⁴⁹ Aynı yıl Haydar Rüştü Öktem, inkılâp ve ilerleme devirlerinin ileri safhaya ulaştığını belirtip, sıranın zıraat işlerine geldiğini iddia eder.⁵⁰ Bu yazarların yazılarında köylünün ve tarımın sürekli geri plânda kaldığı ya da bırakıldığı açıkça görülmektedir.

Şevket Bilgin, "1937" başlıklı makalesinde başvekilin, doğu illerinde çiftçiler için bine yakın zıraat kombinesi kurulacağı, zıraat aleti ve modern makine ile bunların teçhiz edilerek, üretimin önemli oranda artırılacağı beyanatına atfen "1937 senesinin mes'ut bir zırai inkılâp senesi"olacağı ümidini yılbaşında ifade eder.⁵¹

b. Tarım Ürünleri: Bir tarım ülkesi olan Türkiye teknolojik açıdan gelişmediği gibi, gelişmede örnek olabilecek bir kuruluşa da sahip değildi. Bu bakımdan Gazi çiftliği Atatürk'ün önem verdiği örnek bir kuruluş olmuştur. Türk tarımında gelişmenin bir simgesi olan Gazi çiftliği⁵², basımın da dikkatini çekmiştir. 1924 senesinde zıraat başmüdürü Yaşar Bey Uşak'da pancar zıraatının yapılıp yapılamıyacağı konusunda inceleme yapmak üzere gitmiş, neticede Uşak topraklarının bu ürün konusunda elverişli olduğuna karar vermiştir.⁵³ Bu karar Uşak'ın sonraki devirde zaraatını ve sanayiini etkileyecektir.

Ayrıca üretilen mahsulün ıslah edilip ,üretimim artırılmasının ihracatı büyüteceği, mesela Adana pamuğu ile İzmir incir ve üzümünün buna örnek olabileceği de *Akşam*'dan iktibasen *Ahenk*'de belirtilir.⁵⁴

Sanayileşme çabaları da tarım üretimini büyütüştür. Mesela, şeker fabrikasının verdiği avanslar pancar üretimini artırır. Bu yeni ürün köylüyü maddi sıkıntıdan kurtarıp,⁵⁵ 1931'in kötü hava şartları sebebiyle buğdaydan meydana gelen zararları telafi eder.⁵⁶ Bazı tarım ürünlerinin ise hiç

49. Nevzat C. Dağemre, "Köy Öğretmeninin ödevi", *Okul ve Ulus*, nr. 2, Şubat 1936, s. 47; "Köy ve Köycülük", *Akın*, nr. 24, 11 Mart 1936.

50. Haydar Rüştü Öktem, "Devlet ve çiftçi", *Anadolu*, nr. 7047, 1 Kânun-ı Sani 1936.

51. Şevket Bilgin, "1937", *Yeni Asır*, nr. 9437, 1 Kânun-ı Sani 1937.

52. *Anadolu*, nr. 3566, 5 Mayıs 1926.

53. *Ağustos*, nr. 3157, 25 Ağustos 1340/1924.

54. "Ticaret ve Hariciyemizin İnkişafına Doğru", *Ahenk*, nr. 9533, 12 Haziran 1341/1925.

55. *Anadolu*, nr. 4826, 22 Teşrin-i Evvel 1930.

56. *Yeni Asır*, nr. 7984, 26 Teşrin-i Sani 931.

bilmediğini *Ticaret*'in şu cümlesinden anlamak mümkündür:⁵⁷ "çay denilen püsküllü beladan ölen insanlar bile var."

İsmail Hakkı, beş yıllık sanayi programının memleketin zirai inkişafını da sağlayacağı kanaatindeydi. Bir tarım ülkesinde, ziraata dayalı sanayinin kurulması ve gelişmesi normaldir. Bunun tarımı da geliştirmesi muhakkaktır.⁵⁸

c. Zirai Gelişmelerde Banka Desteği: 1923 senesinde Çiftçi Necati, ülkede çiftçilere yardım edecek yegane kurum olarak Ziraat Bankasını görmekteydi.⁵⁹ 1928 senesinde Hakkı Nezihi de, üretim sıkıntısı bulunduğundan bu bankadan faydalanma zaruretine dikkat çeker.⁶⁰

Türk Kooperatifçisi'ne göre, Türkiye'de kooperatif kredisi vermek üzere ilk teşkil edilen mali müessese Milli Aydın Bankasıdır. Kurulduğunda fazla bir sermayesi olmayan banka zamanla güçlü bir kuruluş haline gelmiştir.⁶¹ Daha sonraki yıllarda verdiği kredilerle ziraati desteklemiştir.

Aydınlı gençlerden Ziya Gök-Alp imzalı yazıda, Ziraat Bankası'nın çiftçiye borç verme meselesinin salim bir şekle sokulması istenir.⁶² 1930 sonunda *Anadolu*'nun haberine göre, millî bankaların çiftçiye müştereken yardımda bulunmaları için girişimde bulunulmuştur. Millî bankaların çiftçilerimize yardımda bulunması kesin surette temin olunacaktır.⁶³ 1933'de bankaları tanıtan bir yazıda Ziraat Bankası'nın bir çiftçi bankası olduğu, Türk köylüsüne Cumhuriyetin büyük feyzi ile para dağıttığı⁶⁴ açık bir şekilde ifade edilmiştir. Gerçekten de Ziraat Bankası köylüye ve çiftçiye büyük ölçüde destek olmuştur.

M. Mitat, Cumhuriyet'in köylüyü efendi tanımasında mütemadiyen açılan Ziraat Bankası şubelerinin de önemli payı olduğuna işaret eder.⁶⁵ Bankanın kredi şartları 1937'de yeniden düzenlenir. Faizler biraz düşürülür. Bu haber üzerine Hakkı Ocakoğlu, haklı olarak, bankanın bir şefkat yuvası

57. *Ticaret*, nr. 2667, 14 İkinci Kânun 1930.

58. İsmail Hakkı, "Sanayi Programı", *Yeni Asır*, nr. 8573, 1 Mart 1934.

59. Çiftçi Necati, "Ziraat Bankası", *Türk Sesi*, nr. 24, 21 Haziran 1339-1923.

60. Hakkı Nezihi, "Ziraat Bankası Faideli mi Zararlı mı?", *Ticaret*, nr. 2332, 18 Teşrin-i Sani 1928.

61. "Milli Aydın Bankası", *Türk Kooperatifçisi*, nr. 1, 1 Mart 1930, s. 37.

62. Ziya Gök-Alp, "Köylü ırkımızın köküdür", *Yeni Asır*, nr. 7272, 18 Kânun-ı Evvel 1930.

63. *Anadolu*, nr. 4874, 18 Kânun-ı Evvel 1930.

64. *Türkiye Cumhuriyeti İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, yıl.8, nr. 8-9-10, Ağustos-Eylül-Teşrin-i Evvel 1933, s. 314.

65. M. Mitat, "Ziya Gök-Alp neler İstiyordu? Türk İnkılâbı neler yaptı?", *Fikirler*, V, nr. 102, 15 Birinci Kânun 1934, s. 5.

olmadığını, fakat kredi faizlerinin dünyanın her tarafından yüksek olmasının köylü kalkınmasına engel teşkil ettiğini ifade eder.⁶⁶

d. Köylüye Toprak Verilmesi Meselesi: Cumhuriyet döneminde zaman zaman gündeme gelmiş olan toprak reformuna dair bazı bilgileri incelediğimiz dönemde İzmir basınında da bulmak mümkündür. *Hizmet*'te 1929'da Şark vilayetlerinde hazineye geçmesi lâzım gelen arazinin bir kısmının köylüye verileceğine dair bir haber yayınlanır.⁶⁷ Zeynel Besim, "Köylüye Toprak" başlıklı makalesinde, köylüyü esaretten kurtarıp hakikaten efendi yapmak yolunda devlet mesaisinin başarıyla devam ettiğini belirtir. Bergama'daki Peştemalciler çiftliği'ni başlı başına bir şaheser olarak kabul eder.⁶⁸ 1930 senesinde *Hizmet* Köylüye Toprak Talimatnamesi hazırlandığını bildirir.⁶⁹ Aynı gazete toprak meselesinde evvela köylüyü düşünmek lazım geldiği yorumunu yapar.⁷⁰ İzmir basını bu mesele üzerinde ısrarla durmuş köylüyü himaye etmeye çalışmıştır.

Toprağı işleyecek ellere vermek amacıyla 1935 senesi sonunda yeni bir toprak kanunu tasarısı hazırlanır. *Akın*'ın yorumuna göre, yurdumuzda mevcut nüfusa yetecek bol toprak vardır. Rençberleri yakından ilgilendiren bu tasarının henüz müzakeresinin bitmediği de belirtilir.⁷¹ Aynı gazete, "Köylüye toprak veriliyor" başlığı altında, Manisa Valisi Murat German'ın dağıtılacak toprağın bir dönümünün bile işlenmemiş kalmasına meydan verilmeyeceğine dair beyanatını yayınlar.⁷² Şevket Bilgin, tasarlanan toprak kanunuyla, işlenmemiş bir karış toprak kalmaması sağlanabilirse, ülkede herkesin çok mesut duruma erişebileceğini vurgulamıştır.⁷³ Atatürk'ün sağlığında gerçekleşmesi için çok uğraştığı toprak reformu meselesinin çözümü için kanun ancak 2 Mayıs 1945'de çıkmıştır. Zaman zaman siyasi çekişmelere de sebep olan bu mesele maalesef çözülememiştir.

C. SANAYİ

Yeni Türk devletinin ilk yıllarında Duyun-u Umumiye denilen dış borçlar problemi bir çözüme bağlanmamış olduğu gibi eski gümrük rejimi

66. *Yeni Asır*, nr. 9549, 14 Mayıs 1937; Hakkı Ocakoğlu, "Köylünün Kalkınması", nr. 9551, 15 Mayıs 1937.

67. *Hizmet*, nr. 1340, 4 Haziran 1929.

68. Zeynel Besim, "Köylüye Toprak", *Hizmet*, nr. 1553, 21 Şubat 930.

69. *Hizmet*, nr. 1578, 24 Mart 930.

70. *Hizmet*, nr. 1592, 11 Nisan 930; Aynı konuda bk., *Anadolu*, nr. 4672, 28 Nisan 1930.

71. *Akın*, nr. 47, 3 Birinci Kânun 1935.

72. *Akın*, nr. 88, 26 İkinci Kânun 1936.

73. Şevket Bilgin, "Toprak Reforması Düşünüldürken", *Yeni Asır*, nr. 9397, 13 Teşrin-i Sani 1936.

Lozan Andlaşmasına göre beş yıl yani 1929 senesine kadar devam ediyor ve sanayiyi himaye edici gümrükler konulamıyordu. Bunlar milli sanayinin gelişmesini engelleyen önemli iki ekonomik faktördür. Bu dönemde iktisadî kalkınma stratejisinin tesbitinde başlıca iki tez tartışma konusu olmuştu. *a. devletçi, b. liberal* iktisat politikası. Kalkınma stratejisini tespit etmek 1923'de İzmir'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde liberal iktisat politikası ağır basmıştı. Yine aynı kongrenin ilkeleri çerçevesinde esasen 1913 senesinden beri uygulanan Teşvik-i Esasiye Kanunu 28 Mayıs 1927 tarihinde çıkarıldı. Bu kanuna paralel olarak Ticaret Odası ve basın aynı yıllarda yerli malı kullanımı ve sanayileşme konusunda, geniş bir kampanya açmıştır. Fakat en önemli teşvik tedbiri olan gümrük korumasının Lozan Andlaşması hükümleri uyarınca 1929 senesine kadar uygulanamaması, özel teşebbüse dayanan sanayileşmenin Teşvik-i Sanayi Kanunu'na rağmen yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Tüccarların çoğu tüketim malları imalatına yönelmiş, diğer yatırımları göze alamamış ve dolayısıyla çekimser kalmıştır. 1929 senesinde ortaya çıkan dünya ekonomik buhranı ise Türk sanayisini menfi yönde etkileyen bir diğer olaydır. Birbirini izleyen savaşlarda ağır maddî kayıplara uğrayan, büyük ölçüde dışarıya borçlanan, tasarrufları yatırıma dönüştürecek bir banka sistemi geliştiremeyen bir memlekette sanayileşme için gerekli sermayeyi sağlamak da çok güçtü. İşte bu gibi sebeplerden dolayı liberal bir iktisat politikası takip edilen 1923-1933 arasında sanayide bir artış müşahade edilmekle beraber, tatmin edici bir gelişme gerçekleştirilememiştir.⁷⁴

1933'de ilk beş yıllık kalkınma plânı hazırlandı. Bunun bir neticesi olarak da 1937 senesinde önemli sanayii işletmelerine kavuşuldu. Malatya, Kayseri, Bursa Merinos Fabrikaları, Gemlik'de Yapma İpek, İzmit'te Kağıt İşletmesi, Paşabahçe Cam ve Şişe Fabrikası açıldı. Ayrıca Karabük'te ağır sanayi kurulmasına başlanarak, 1939 senesinde açıldı.

1. Sanayileşme İhtiyacı ve Gelişmeler:

Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden Şakir Tuğrul "Sanayi-i millîmizi nasıl inkişaf ettirmeliyiz?" başlıklı makalesinde, başkaları gibi, "Biz Türkler de kendimizi aleme tanıttırmak, hürmet ettirmek, hukukumuzu saydırmak istiyorsak, sanayi-i millîmizi bîdayette inkişaf ettirelim. Bu her halde garbın bütün ahvalini taklidden daha iyidir, daha ziyade cazib-i hürmet-tir".⁷⁵ derken dünyada tanınmanın ve saygınlığın, sanayileşme ile mümkün olabileceğine işaret ediyordu. Kırk üç yıl Avrupa'da kalan ve buralarda

74. Yaşa, *a.g.e.*, 180-181.

75. Şakir Tuğrul, "Sanayi-i millîmizi nasıl inkişaf ettirmeliyiz?", *Ahenk* nr. 9349, 8 Teşrin-i Evvel 1339/1923

maliye, sanat ve hukuk konularıyla meşgul olan Edirneli M.Osman da, sanayileşmenin ciddiyet ve dikkatle mümkün olabileceğine temas eder.⁷⁶ Merkez Tepeköy muallimlerinden Ali Rıza ise, çorap, fanila ve dantel imalatıyla yabancılara avuç dolusu para ödemekten kurtulacağımızı iddia eder.⁷⁷ *Türk Sesi* yabancı orduların kazanamadığı zaferleri iktisadî sahada teşkilâtlanarak kazanmak istediklerini ifade ederken, İzmir'de başlayarak cıvara kadar teşkilâtlandırdıklarını haber vermektedir.⁷⁸

Lozan Andlaşması'nın imzalanmasından sonra barış meselesinin de halledildiğini belirten Latif Cemal, imarat ve inşaat meselesiyle meşgul olmamız gerektiğini iddia eder.⁷⁹ 1923 senesinde, İzmir'deki tütün işletmeleri önemli bir çalışma yeri idi. Burada çalışanlar teşkilâtlanmanın ilk örneklerini verdiler. *Ahenk*, yeni kurulan *Tütün Amele Cemiyeti*'ne büyük ilgi gösterir.⁸⁰ Zira başyazarı cemiyetin başkanıdır. Bu cemiyet 24 Kasım 1923 tarihinde, Reji'nin kaldırılması için İzmir'de o güne kadar görülmemiş bir nümayiş düzenler.⁸¹ Ancak mevcut sayılarda bu gösteriye dair başka bilgi yoktur.

İzmir ziraat başmüdürü Yaşar Bey, Uşak'ta inceleme yaparak toprağının pancarı en iyi ve mükemmelen yetiştirebileceğine dair rapor hazırlayıp Anadolu'ya verdiği demeçte buraya yapılacak bir şeker fabrikasını halkın sevinçle karşılayacağını ve başarılı bir şekilde çalışacağını belirtmiştir.⁸²

Cumhuriyet hükümetinin Türk sanayini inkişafı ve hızla gelişmesi için muntazam ve senelere taksim edilmiş bir program takip edeceğine dair haber üzerine *Ahenk*, "Sanayimiz az zamanda inkişaflar gösterecektir".⁸³ yorumunu yapar. Sanayileşmek çağdaşlaşmak isteyen bir devletin gözardı etmemesi gerektiği çok önemli bir konudur.

2. Teşvik-i Sanayi Kanunu

Daha önce bir takım taslaklar olmakla beraber Türkiye'de sanayileşmeyi teşvik amacıyla ilk adım 1913 senesinde çıkarılmış olan ve

76. Mim. Osman, "Garbda Malî ve Sanayi İnkişaf ve Türkiye", *Türk Sesi*, nr. 15, 12 Haziran 1339-1923.

77. Ali Rıza, "Selamet Ordusu", *Türk Sesi*, nr.41, 11 Temmuz 1339-1923.

78. *Türk sesi*, nr. 50, 22 Temmuz 1339-1923.

79. Latif Cemal, "İmarat ve İnşaat Hazırlıklarımız", *Türk Sesi*, nr.95, 17 Eylül 1339-1923.

80. *Ahenk*, nr. 9379, 12 Teşrin-i Sani 1339/1923; nr. 9388, 22 Teşrin-i Sani 1339/1923.

81. Mehmed Şevki, "Düñkü Miting Münasebetiyle", *Ahenk*, nr. 9390, 25 Teşrin-i Sani 1339/1923.

82. *Anadolu*, nr. 2146, 10 Ağustos 1340/1924.

83. *Ahenk*, nr. 9569, 27 Temmuz 1341/1925.

"Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı"dır.⁸⁴ Bu kanun Cumhuriyet ilân edildiğinde halâ yürürlükte idi. İzmir İktisat Kongresi'nde bu kanunun yerine şartlara daha uygun ve yeterli bir teşvik kanunun getirilmesi karar altına alınmıştı. 28 Mayıs 1927 tarihinde 1913 senesindeki nisbeten daha geniş ve tafsilatlı olan Teşvik-i Sanayi Kanunu uygulamaya konuldu.⁸⁵

Eski kanunun bazı hükümlerini aynen korumakta olan bu kanunda konuya açıklık getiren birçok ek hükümler de yer almaktadır. Kanun yurt içindeki müesseseleri korumak amacıyla bütün işletmeleri kanun kapsamına girsin/girmesin dışardan gelenden %10 pahalı dahi olsa eğer yurt içinde imal ediliyorsa ihtiyaçlarını ülke içinden temine mecbur etmekteydi.⁸⁶

"1926-1928 döneminde...örgütlenme düzeyi, kullandığı çevirici güç ve üretimin cinsleri bakımından oldukça ilkel bir düzeyde..." olan Türk sanayisi⁸⁷ devletin bütün destek ve teşviklerine rağmen özel teşebbüsün liderliğinde sanayileşmenin istenilen neticeye ulaşamamıştır. Bilakis bu ekonomi politikasıyla özel teşebbüs devletin de yardımıyla kısa sürede kâr getiren iç pazarı hazır olan tüketim malları sanayiinde gelişme göstermiştir. Bu yüzden otoriteler Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan istenilen sonucun alınamadığı kanatindedir.⁸⁸

T.B.M.M. Heyet-i Umûmisince müzakere ve kabul edilen Teşvik-i Sanayi Kanunu, *Anadolu*'da 6 gün tefrika edilir. Ayrıca *Türkiye Cumhuriyeti İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*'nda yayınlanır.⁸⁹ Temel ihtiyaçlardan olan un, tekstil ve şeker üretimi ancak Cumhuriyet döneminde önem kazanabilmişse de henüz başarılı olunamadığından M. Turgut, yeni kanundan çok ümitli olduğunu belirtmektedir.⁹⁰ Aynı yazar "Teşvik-i Sanayi Kanunu" başlıklı makalesinde de, kanunu "Türkiye Cumhuriyeti'nde

84. Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı hakkında bk. Zafer Toprak, *a.g.e.*, ss. 175-181.

85. Geniş bilgi için bk. *Vekâlete Taalluk Eden Mevzuat*, I, İstanbul 1940, ss. 53-90.

86. Geniş Bilgi için bk. Bilge Aloba Köksal- A. Râsîh İlkin, *Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişmesi (1923-1973)*, ş.y. 1973, ss. 85-94.

87. İlhan Tekeli-Selim İlkin, 1929 *Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları (Arayışlar)* 2.b., Ankara 1983, s. 39.

88. Köksal- İlkin, *a.g.e.*, s. 53; Akın İlkin, "Atatürk Döneminde Sanayi Politikası", *A.D.T.E.S.*, ş.y., t.y., 96 ve 98.

89. *Anadolu*, nr. 3693-3699, 1-8 Haziran 1927; *Türkiye Cumhuriyeti İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, yıl: 2, nr. 6, Haziran 1927, ss. 368-371; Kanun tatbikine dair talimatname için bk. yıl: 2, nr. 9, Eylül 1927, ss. 135-445.

90. M. Turgut, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Üç Beyazlar Hareketi 2", *Anadolu*, nr. 3719, 4 Temmuz 1927; Gazete koleksiyonu eksik olduğundan ilk makaleye ulaşmamız mümkün olmadı.

sanayiye inkişaf ve tekâmül ettirmek için derin bir vukuf ve esaslı bir bilgi ile meydana gelmiş mümtaz bir eser"⁹¹ olarak değerlendirir.

Hizmet, sanayi ve ziraatı teşvik etmenin önemli olduğunu, ancak üretilen mahsulatin tedbir alınmaması yüzünden heba olmasının memleket ekonomisine zarar verdiğine işaret etmektedir.⁹² Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun kabulünden iki sene sonra *Ticaret* kısa zamanda büyük başarılar elde edildiği, bunun ileriki yıllarda daha da büyüyeceği görüşündedir.⁹³ 1930-1932 senelerinde de kanunun küçük kurumlara yardım edecek şekilde tadil edileceğine dair haberler yayınlanır.⁹⁴

Ali Şevket, "Yüksek Hayat" başlıklı makalesinde hedefin sadece sanayi kurmaktan ibaret olmadığını söyleyerek, ana gayenin memlekete refah sağlayacak tabii şekil vermek olduğuna dikkat çeker.⁹⁵ Basında sanayileşmek mutlu hedefin bir basamağı sayılmıştır.

Fen ve San'at'da, "Cumhuriyet Modern Sanayiini Kurarken" başlıklı makalede, padişahlık devrinde her şeyde olduğu gibi sanayimizin de yabancılara muhtaç bırakıldığı, Meşrutiyet devrinde ise Türk askerinin cephede silahsız kaldığında sanayinin hatırlandığı belirtilmektedir. Millî sanayi ihtiyacını ancak Cumhuriyet'in duyduğunu da ifade ettikten sonra; "1927 senesinde neşr ve ilan edilen "Teşvik-i Sanayi Kanunu ile yerli sanayii layıkıyla teşvik ve himaye ederek az bir zaman zarfında küçük ve orta derecede bir çok fabrika ve imalathanelerin meydana gelmesine imkan ..."vermiştir ⁹⁶ değerlendirmesini yapar. Sanayiinin teşviki basında ilgiyle karşılanmış, elde edilen her başarı yeni ümitlerin kaynağı olmuştur.

3. Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânu

3 Mayıs 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra iktisadî meselelere de önem verilmiş ve tedbirler alınmıştır. Millî Mücadele sırasında ve sonrasında iktisadi bakımdan cezri tedbirler alınmamıştır. Fakat yeni Türkiye'nin varlığı için her bakımdan bu meselelerin devletçe ele alınması gerekli idi. İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)'nde iktisadi bakımdan Türkiye'de istikbalde alınacak tedbirler ve uygulamalar üzerinde durularak kararlar alındı. 1930 senesine

91. M.Turgut, "Teşvik-i Sanayi Kanunu", *Anadolu*, nr. 3885, 19 Eylül 1927.

92. *Hizmet*, nr. 1072, 8 Temmuz 1928.

93. *Ticaret*, nr. 2483, 2 Haziran 1929.

94. *Hizmet*, nr.2051, 16 Teşrin-i Sani 1931;nr.2130,12 Kânun-ı Sani 1932.

95. Ali Şevket, "Yüksek Hayat", *Yeni Asır*, nr. 8508, 8 Kânun-ı Evvel 1933.

96. F. V. S., "Cumhuriyet Modern Sanayiini Kurarken", *Fen ve San'at*, I, yıl: 1, nr. 5, İkinci Kânun 934, s. 1.

kadar iktisadî gelişme devridir. Kapitülasyonlar kalkmış, memleketin gelir kaynakları bir düzene koyulma gayreti içindedir. Birçok mesele varolmakla beraber devletin bunlara toptan yön vermesinin üzerinde durulmuştur. Yurt içindeki hammaddelerin kendi emek güçlerimizle çağdaş teknik bilgilerin uygulanması için 1931 senesi başlarından itibaren Türkiye'de devletçilik ilkesinin nasıl bir muhteva ile uygulanabileceği konusunda yoğun bir arayış devrine girildi. Bu, 1933 Birinci Sanayi Planı ile sonuçlanır.⁹⁷

Plân hazırlanırken bütün devletlerin özellikle İtalya ve Sovyetler Birliği'nin girişimleri ayrıntılı olarak gözlenmiş, Sovyet uzmanların sanayii projeleri ile ilgili çalışmaları ve Amerika Birleşik Devletleri uzmanlar grubunun iktisadi politikayı bütünleştirici tavsiyeleri dikkate alınmıştır. "Plân, kamu ve özel sektör sanayi atılımlarını dengeli ve tutarlı bir şekilde bütünleştiren dönem koşullarına göre orjinal ve millî karakter taşıyan bir dökümandır. Bu niteliği ile tüm dünyada geniş bir ilgi uyandırmıştır."⁹⁸

Sanayide, plânlı ve programlı hareket etmek ihtiyacı ve isteği, zaman zaman İzmir Basınında da gündeme gelmiştir.⁹⁹ 1932'de Anadolu'da altı senelik bir program hazırlanmakta olduğu ve bununla millî sanayimizi inkişaf ettirip, en çok ithal ettiğimiz eşyayı memleketimizde imal edeceğimiz gibi kumaş ve şeker fabrikalarının da yapılacağı haber olarak yayınlanır.¹⁰⁰

"Cumhuriyet Devrinde Millî Sanayi" başlıklı makalede *Fen ve San'at*, Cumhuriyetin ilk on yılını millî sanayi için bir uyanma ve kurulma devri olarak değerlendirip, ikinci ve üçüncü on yıllarının ise milli sanayi için tam bir kalkınma devri olacağı ümidini ortaya koymaktadır.¹⁰¹ 1933'ün sonuna doğru beş senelik sanayi programı gündeme gelir. Bu program hazırlığı, İzmir basınından büyük ilgi görmüştür. Hazırlık haberi, *Yeni Asır* da "sanayimizin sigortası" olacağı şeklinde yorumlanırken, Ali Şevket de "Beş Senelik Plân" başlıklı makalesinde planın uzmanlarca Sovyet Rusya'da yapılan tetkikler sonucu ortaya çıktığını iddia etmektedir.¹⁰²

97. Bk. Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Plânı* 1933, Ankara 1972.

98. Selim İlkin, "Atatürk Döneminde Beş Yıllık Sanayi Plânının Hazırlanması", *A.D.T.E.S.*, s. 246-247.

99. Kemal Turan, "Sanayide Tahdit", *Fikirler*, II, nr. 43, 1 Eylül 1929, s. 12.

100. Anadolu, nr. 5322, 5 Haziran 1932.

101. İ. P., "Cumhuriyet Devrinde Millî Sanayii", *Fen ve San'at*, I, yıl: 1, nr. 2, Birinci Teşrin 933, s. 2.

102. *Yeni Asır*, nr.8503, 3 Kânun-ı Evvel 1933; Ali Şevket, "Beş Senelik Plân", nr. 8504, 4 Knun-ı Evvel 1933.

Hazırlanan plâna göre ilk önce şişe ve kağıt fabrikası kurulacağı da haber olarak yayınlanır.¹⁰³ Ruscuklu Fahri, programın "en yeni ve en canlı inkılâp" olduğunu söyler.¹⁰⁴ İsmail Hakkı, bu programın, iktisat sistemimizin temeli olacağını ve hacminin genişletilerek işsizliğe mani olacağını iddia eder.¹⁰⁵

19 Mayıs 1934'de beş senelik plânın yürürlüğe girmesini Orhan Rahmi Türkiye'nin en mühim hadisesi olarak değerlendirir. Yazar, iktisadî devletçiliği övdükten sonra, büyük işleri ancak devletin başarabileceğini ifade eder.¹⁰⁶ Aynı yazar "Sanayileşiyoruz" başlıklı bir diğer makalesinde de, Kayseri, Bozöyük, İzmit, Paşabahçe, Zonguldak, Nazilli, Turhal ve Eskişehir'deki faaliyetleri örnek vererek sanayileşmeye başladığımızı vurgular.¹⁰⁷ Sıtkı Şükrü de bu konuda oldukça ümitlidir. Avrupalıların, fabrikalarımızın bacalarını ,makine seslerini yakında görüp, duyacakları kanaatindedir.¹⁰⁸ Bu arada fabrikalara büyük önem verilir. Nazilli'deki fabrikanın temel atma törenine bizzat Başbakan İsmet İnönü ve "Ekonomi Bakanı" Celal Bayar katılmışlardır.¹⁰⁹ Ayrıca Sovyet uzmanlarının katkısı ve Türk halkının onlara gösterdiği tezahürat *Işık*'ta ifade edilir.¹¹⁰ Yine başbakan, Paşabahçe Şişe Fabrikası'nın açılışına katılır.¹¹¹

Zonguldak'daki fabrikanın temeli de 1935 sonlarında atılır. Şevket Bilgin'in ifadesiyle artık, "Atatürk'ün büyük idealine doğru" ileri adımlar atılmıştır.¹¹² 1936 başında Vasfi Demir, programın şimdiden müsbet ve verimli neticeler verdiği, ikincisinin hazırlanarak Türkiye'nin yakında en kuvvetli bir sanayi ülkesi olacağı inancındadır.¹¹³ İ.Pertev Endüstride Millî Mücadele'de, Dumlupınar'da başlayan Türk zaferinin Karabük'teki Demir-

103. *Yeni Asır*, nr. 8507, 7 Kânun-ı Evvel 1933; *Anadolu*, nr. 5782, 7 Kânun-ı Evvel 1933.

104. Ruscuklu Fahri, " İktisadî İnkılâp", *Işık*, nr.63, 23 Kânun-ı Evvel 1933.

105. İsmail Hakkı, "Sanayi Programı", *Yeni Asır*, nr. 8538, 12 Kânun-ı Sani 1934.

106. Orhan Rahmi, "Büyük Endüstriye Doğru", *Kültür*, nr. 15, 1 Haziran 1934, s. 3.

107. Orhan Rahmi, "Sanayileşiyoruz", *Anadolu*, nr.5990, 17 Ağustos 1934.

108. Sıtkı Şükrü, " İnkılâpta Sanayi Hareketleri", *Kültür*, nr. 25, 1 İkinci Teşrin 1934, s. 8.

109. *Yürüğü*, nr. 36, 15 Mayıs 1935; nr. 38, 17 Mayıs 1935.

110. *Işık*, nr. 133, 26 Ağustos 1935.

111. *Ulusal Birlik*, nr. 557, 29 İkinci Teşrin 1935.

112. *Akın*, nr.55, 12 Birinci Kânun 1935; Şevket Bilgin, "Atatürk'ün Büyük Idealine Doğru", *Yeni Asır*, nr. 9105, 1 Kânun-ı Sani 1936.

113. Vasfi Demir, "Beş Senelik Ekonomi", *Akın*, nr. 92, 30 İkinci Kânun1936.

çelik Fabrikası ile tamamlanacağını dile getirir.¹¹⁴ Başarı için plân ve program şarttır. Beş yıllık kalkınma plânı da bunu göstermektedir. İstisnasız İzmir basınıının tamamı plândan övgüyle bahsetmiştir.

1938'in ilk gününde Şevket Bilgin, 1937'nin memleketimizde ağır sanayinin başlangıcı olduğu kanaatindedir. *Kültür* programın fiilen tahakkuk ettirildiğini, Endüstri ise sanayi inkılâbında en büyük payın Atatürk'e ait olduğunu belirtir.¹¹⁵ Böylelikle Onun bu alanda da önderliği ortaya konulmuş olur.

D. BANKALAR

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi büyük oranda zıraate çoğu gıda ve dokuma kollarında toplanan zayıf bir sanayiye dayanıyordu. Bu durumda zayıf sanayinin himaye edilmesi gerekirken Avrupa ile yapılan çeşitli anlaşmalarla böyle bir imkan ortadan kaldırılmıştır. Böylece Osmanlı ekonomisi, bankacılık sisteminin oluşturulup geliştirilmesine imkan vermeyen bir ortam haline gelmiştir. Devlet yine de bankacılık sisteminin kurulup gelişmesi için elinden geleni yapmış ve 1847 senesinde İstanbul bankasının kurulmasını desteklemiştir. Bu Türkiye'de kurulan ilk bankadır. Bu dönemde kurulan on üç yabancı bankadan on biri kısa zamanda kapanmış, tasfiye olmuş yada başka bir bankaya katılmıştır. Sadece ilk banka yani Bank-ı Şahane, Osmanlı Bankası ünvanı altında ve 1888 senesinde kurulan Selanik Bankası, Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası'na dönüşerek faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu arada millî banka kurma teşebbüsleri başlamış 1863 senesinden itibaren oluşturulan Tarım Kredi sandığı uzun bir çalışma devrinden sonra 1888'de Zıraat Bankası'na dönüştürülmüştür. Özetle Cumhuriyet öncesi Türkiye'de on üçü yabancı olmak üzere otuz banka kurulmuştur. Ancak millî bankaların çoğu mahallî ihtiyaçlara cevap verebilen tek şubeli bankalar halinde olduğundan bankacılık alanında genellikle yabancılar hakim olmuştur. Cumhuriyet'in ilk on yılında başlıca gelişmeler, 1924'de İş Bankası'nın faaliyete geçmesi, 1925'de Sanayi Maadin Bankası'nın kurulması, 1926'da Zıraat Bankası'nın anonim ortaklık haline getirilmesi, Emlak ve Eytam Bankası'nın devreye girmesi ve nihayet 1930'da Merkez Bankası'nın kurulmasıdır. Sanayi ve Maadin Bankası 1932'de Sanayi ve Kredi Bankası'na dönütürülmüş sonra da

114. İ. Pertev Endüstri, "Karabük", *Endüstri*, yıl 2, nr. 11, Temmuz 1936 s. 2; Demir-çelik Fabrikası ile diğer bir değerlendirme için bk. xxx, "Demir ve çelik Fabrikamız", *Fikirler*, VII, nr. 146, 15 Nisan 1937, s. 1.

115. Şevket Bilgin, "Yeni Yıla Girerken", *Yeni Asır*, nr. 9746, 1 Son Kânun 1938; "Sanayi Ülkesi Yeni Türkiye", *Kültür*, nr. 76, t.y. s.12-13; *Endüstri*, yıl: 24, nr. 4, Birinci Kânun 1938, s. 75.

Kamu iktisadî teşekkülü olarak 3 Haziran 1933'de Sümerbank, 14 Haziran 1935'de Etibank, 30 Kasım 1937'de Denizbank, 1938'de Halk Bankası ve bu arada pek çok mahallî banka kurulmuştur.¹¹⁶ Bu kuruluşlar Ziraat başta olmak üzere sanayi, madencilik ve tasarruf alanlarındaki gelişmelerin en önemli destekçileri olmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Merkez Bankası'nın fonksiyonunu yabancıların kontrolündeki Osmanlı Bankası yüklenmiştir.¹¹⁷

Türkiye'de millî bankacılığının yeterli ölçüde gelişmeme sebeplerinin başında sermaye birikimi ve tasarrufun az olması, bu sektörden anlayan eleman olmaması ve toplumun bankaya güvenmemesidir.¹¹⁸

21 Haziran 1923 tarihli *Türk Sesi*'nde çiftçi Necati'nin, memleket de çiftçilere itibar gösterip destek veren tek müessesenin Ziraat Bankası olduğunu belirttiğine daha önce de temas etmiştik. 1924 Mart'ında Evkaf Nezareti kaldırılınca vakıfların bakımı ve giderlerinin karşılanması için bir bankanın (Vakıflar Bankası'nın) kurulması gündeme gelir. *Ahenk* başyazarı Mehmed Şevki vakıfların vilayete devri taraftarı olduğundan, bu bankanın kurulmasında isabet görmez.¹¹⁹ Aynı yıl sermayesinin millî olması hususunda gayret sarfedilen -bu yüzden küçük olan- İş Bankası kurulur.¹²⁰ Muhalif bir görüntüye sahip olan *Tanin* gazetesi bu bankanın Halk Fırkası'nın hususî bir bankası olacağını iddia eder. İzmir'in aynı görüntüdeki gazetesi *Sadâ-yı Hak* da bunu haber olarak yayımlar.¹²¹ İktidarın sürekli yanında yer alan *Anadolu* ise bankadan "hayırkâr bir müessese" olarak bahseder.¹²² Temmuz 1925'de ise Maliye Vekili Hüseyin Bey, yabancı denetiminde olan Osmanlı Bankası'nın "muallakiyetten kurtarılması için" millîleştirilmesi yolunda müzakerelere girişir. Banka da hükümet bankası

116. Yaşa, a.g.e., 463-473.

117. "Cumhuriyet sonrasında bir merkez bankası kurulması yolundaki ilk somut girişim Osmanlı Bankası'nın 1925 yılı başında bitecek olan imtiyazının uzatılmasında görülmektedir. İmtiyaz süresi 1935 yılına kadar uzatılırken, imtiyaz süresi içinde bir devlet bankası kurulması halinde Osmanlı Bankası'nın itiraz hakkı olmayacağı kaydı konuluyordu.", Tekeli-İlkin, *Araştırmalar*, s. 57.

118. Gürcan Çelebican, "Atatürk Döneminde Para ve Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi", *Atatürk Dönemi Ekonomik Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, Ankara 1982, s. 24.

119. Mehmed Şevki, "Son Haberler Arasında", *Ahenk*, nr.9474, 3 Mart 1339/1923.

120. *Ahali*, nr.81, 7 Temmuz 1340-1924; Haydar Rüştü, "Celâl Bey ve Yeni Banka", *Anadolu*, nr. 3122, 9 Temmuz 1340/1924.

121. *Sadâ-yı Hak*, nr. 1382, 9 Temmuz 1340-1924.

122. *Anadolu*, nr. 3319, 13 Temmuz 1341/1925.

olmak hususunda heves ve arzuya sahiptir.¹²³ Bu aslında yukarıda temas edildiği gibi Merkez Bankası'nın kurulması yönünde atılmış önemli bir adımdır. 1926'da, yani bankanın kuruluşunun ikinci yılında İş Bankası sermayesini bir milyondan iki milyona çıkarır.¹²⁴

Ticaret'in 11 Mayıs 1927 tarihli başmakalesindeki ifadeye göre, "geç kalınmış olmakla birlikte" şehirde küçük esnafı takviye etmesi için Esnaf Bankası tesis edilmiştir.¹²⁵ Aynı gazete 28 Eylül'de de İş Bankası'ndan ekonomik gelişme ve ilerleme programı "istidad-ı kavisini taşıyan" kurum olarak bahseder.¹²⁶ Hakkı Nezihi, "Zıraat Bankası faydeli mi zararlı mı?", başlıklı makalesinde, üretim faaliyetlerimizin çok sıkıntılı müşkül şartlar altında bulunduğuna dikkat çekerek Zıraat Bankası'nın hizmet ve faaliyetlerini faydalı hale getirilmesi çarelerin aranıp bulunması zaruretine işaret eder. Yani kalkınma ve üretimde Zıraat Bankası'ndan çok ümitlidir.¹²⁷

1925 senesinde düşünce olarak gündeme geldiği halde kurulamayan Vakıflar Bankası 1929'da yine ele alınır.¹²⁸ Bu arada millî bankaların fonksiyonlarını yerine getirmeye başladığı, Türk ticaretinin gelişmesi için büyük fedakârlıklar yaptığı görülmektedir. Meselâ İş Bankası faiz oranını düşürmüştür.¹²⁹ 1925'de pek zayıf durumda, Türkiye'de ilk defa kooperatif kredisi vermek amacıyla teşkil edilen Millî Aydın Bankası beş sene de düzenli bir şekilde ilerleyerek, Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı kooperatifinin bankadaki hissesi artmış ve kuruluşun büyük bir kısmını elinde toplamıştır. Banka kooperatif bünyesinde bir şirket olmamasına rağmen, "bir kooperatif bankası" haline getirilmiştir.¹³⁰

1930'da iktisadî hayatımızı değerlendiren *Hizmet* kısa bir zaman önce memleketimizde hiç kredi kurumu yokken, Zıraat, İş ve Emlâk Bankalarının en ileri millî kredi kurumlarından farksız hale geldiğine temas eder. Bunun neticesi olarak da gayr-ı Türklerin elinde bulunan san'at ve sanayinin Türklere geçmesiyle, harikulâde bir başarı sağlandığı belirtilir.¹³¹ Basın, bankaların noksanlarını da ifade eder. Yeni Asır'da Aydın gençlerinden

123. *Anadolu*, nr. 3328, 23 Temmuz 1341/1925.

124. M. Turgut, "İş Bankası", *Anadolu*, nr. 3619, 11 Temmuz 1926.

125. "Esnaf Bankası", *Ticaret*, nr. 1250, 11 Mayıs 1927.

126. *Ticaret*, 1994, 28 Eylül 1927.

127. Hakkı Nezihi, "Zıraat Bankası faydeli mi zararlı mı?", *Ticaret*, nr. 2332, 18 Teşrin-i Sani 1928.

128. *Hizmet*, nr. 1356, 23 Haziran 1929.

129. Hikmet Şevki, "Yıldönümü", *Hizmet*, nr. 1401, 26 Ağustos 1929.

130. "Millî Aydın Bankası", *Türk Kooperatifçisi*, nr. 1, 1 Mart 1930, s.37.

131. "İktisadiyatımız 7", *Hizmet*, nr. 1584, 2 Nisan 1930.

Ziya Gök-Alp "Köylü ırkımızın köküdür", başlıklı makalesinde Ziraat Bankasının çiftçiye borç para verme meselesinin çözülmesini istediği¹³² gün, *Anadolu*, millî bankaların çiftçiye müştereken yardımda bulunmaları için teşebbüslerin yapılmakta olduğunu haber verir.¹³³

Mahmut Esat, "Fırka Bilançoları" başlıklı makalesinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Eytam ve Emlâk Bankasını açarak sürünen yetimlerin hakkını kurtardığı gibi memleketin yanan yerlerini de bu bankanın parası ile imar ettiğini belirtir. Ayrıca bugün İş ve Ziraat Bankalarının da hiç bir vakit görülmemiş bir itibara kavuşturulduğunu da ilave eder.¹³⁴

1932'de on milyon sermayeli, sanayi kurumlarına kredi açmak üzere Sanayi Kredi Bankası tesis edilmiş ve bu kuruluş 10 Temmuz 1933'de çalışmalarına son vererek Sümerbank faaliyete geçmiştir.¹³⁵

İzmir basını, Vali Kâzım Paşa'nın gayretiyle, İzmir ve civarı esnaf ve ahalisinin himmetiyle yucut bulan ve tamamen millî ve mahallî bir müessesе olan Esnaf ve Ahali Bankası'ndan takdirle bahsetmeyi de ihmal etmez.¹³⁶

Kültür, "İnkılâpta Millî Bankalar" başlıklı makalede, yeni rejimin yalnız sosyal alanda derin ve köklü inkılâplar yapmakla kalmayıp, iktisadî cepheyi dikkat ve önemle kuvvetlendirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca millî sermayeyi en emin müesseselerde toplamak için millî bankacılığımızın ortaya çıkarıldığını da ilave eder.¹³⁷

İzmir basını diğer bankaların yanında önemlerinden ve halka desteklerinden dolayı Ziraat ve İş Bankalarına daha fazla yer vermiştir. Ziraat Bankası Cumhuriyet öncesine ait olmakla beraber bu dönemde yeniden düzenlenip, ziraat ve ticarî alanda gelişmeyi desteklemiş, adeta bir inkılâp olarak ortaya çıkarılmış olan İş Bankası ise ekonomik kalkınmanın temelini teşkil etmiştir. "Türk çocuğuna tasarruf, tüccarına iktisat" prensiplerini öğretmiştir.¹³⁸

132. Ziya Gök-Alp, "Köylü ırkımızın köküdür", *Yeni Asır*, nr. 7272, 18 Kânun-ı Evvel 1930.

133. *Anadolu*, nr. 4874, 18 Kânun-ı Evvel 1930.

134. Mahmut Esat, "Fırka Bilançoları", *Anadolu*, nr. 5088, 25 Ağustos 1931.

135. *Hizmet*, nr. 2189, 21 Mart 1932. *Anadolu*, nr. 5654, 11 Temmuz 1933.

136. Zeynel Besim, "Kredi Kooperatifleri", *Hizmet*, nr.1444, 16 Birinci Teşrin 929; Ay.yaz., "Ahali Bankası", nr. 2190, 22 Mart 1932; "Millî Müesseselerimizden Esnaf ve Ahali Bankası", *İzmir'de Yeni Yol*, yıl: 1, nr. 3, İkinci Kânun 1933, s. 20.

137. A. "İnkılâpta Millî Bankalar", *Kültür*, nr. 25, 1 İkinci Teşrin 1934, s. 10.

138. Her iki banka için bk. *Türkiye Cumhuriyeti İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, yıl: 8, nr. 8-9-10, Ağustos-Eylül-Teşrin-i Evvel 1933, s. 314; Ziraat Bankası için bk. M.

E. DEVLET HİMAYESİ

Cumhuriyet'in ilk yedi yılında dünya şartları, ideolojik ortam ve hat ortaya çıkarılmaya çalışılan teşkilâtı yapı belli ölçüde uygun olduğu halde gayr-ı safi millî hasıladaki önemli artışa rağmen tarım ve sanayi kesimler ilkel yapılarını korumaya devam etmişlerdir. 1929 senesi başlangıcında batı dünyasında belli çevreler bir bunalımın başlangıç belirtilerini tartışırken Türkiye'de iyimsen bir hava hakimdi. Ancak büyük bunalım özellikle hızlı sanayileşme ve özel yabancı sermaye girişi beklentilerini boşa çıkardı.¹³⁹ Dünya buhranı ile birlikte tüm ülkelerde devlet, ekonomik politikayı düzenlemede daha aktif bir rol alma zarureti duyacaktır. Her ülkede devletin ekonomik hayata müdahalesi önceleri "mutedil devletçilik" daha sonra da doğrudan doğruya "devletçilik" olarak isimlendirilmiş -özellikle-sanayileşmede devlete önemli bir rol ve öncülük vermek biçiminde olmuştur.¹⁴⁰ Kısa vadede "devlet kapitalist merkezlerin sanayilerine benzer yapıda sanayiler kurarak, girişimcilik rolünü üstlenmek gereğini duymuştur.... Sanayi girişimciliği rolünü yüklenirken özel kesimlerin çıkarlarının zedelenmemesi konusunda oldukça temkinli davrandığı görülmektedir... Ayrıca devletin girişimci rolünü yüklenmesine karşın özel girişimcileri koruyucu önlemler sürdürülmekte, devletin tüm ağırlığıyla girdiği dokuma sanayiinin kapasitelerinin özel kesime yeterli pay bırakılmaya özen gösterilmektedir." Uzun vadede "devletin bu tür girişimciliğin, hammadde kalitesindeki dönüşümden, hünerli işgücünün yetiştirilmesine kadar, özel kesimin yararlanabileceği çok önemli dışsal ekonomiler yarattığı açıktır... Müdahalenin rantın denetlenmesi gibi önemli sebepleri de vardır."¹⁴¹

Temas edildiği gibi Türkiye'de sermaye birikimi mümkün olmamıştı. Kapitülasyonlar kaldırıldığı için dışarıdan para da elde edilemiyordu. Ülkede bir taraftan millî bir tüccar zümresi ortaya çıkarmak, diğer taraftan da kalkınmayı sağlamak gerekiyordu.

Mitat, "Ziya Gök-Alp neler istiyordu? Türk inkılâbı neler yaptı? 7", *Fikirler*, V, nr. 102, 15 Birinci Kânun 1934, s. 5; Hakkı Ocakoğlu, "Köylünün Kalkınması", *Yeni Asır*, nr. 9551, 15 Mayıs 1934; İş Bankası için de bk. nr. 8879, 26 Ağustos 1934; Mahmut Esat Bozkurt, "Celâl Bayar'ın Hizmetleri", nr.9943, 21 Ağustos 1938; *Halkın Sesi*, nr. 3493, 27 Ağustos 1938.

139. Erdoğan Alkin, "Atatürk Döneminde Devletçilik", *A.D.T.E.S.*, s.118-119.

140. Tekeli- İlkin, ... *Arayışlar*, 2.b., Ankara 1983, s.216-217.

141. İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu* (...Devletçilik), Ankara 1982, s. 336.

İzmir İktisat Kongresi'nde 28 Şubat 1923'de şiddetli tartışmalardan sonra himaye usulünün kabul edilmesine¹⁴² karar verilmiştir. Belediye Başkanı Şükrü Kaya'nın ifade ettiği gibi, yanan yerlerin imar ve ihyası ancak devletçi bir politika ile gerçekleştirilebilirdi.¹⁴³ *Ahenk* de, ferd olarak dış sermayelerin araya girmesine dayanamayacağımızı, esnaf, çiftçi, zanaatkâr ve tüccar sınıfları teşkilâtlanıp genel dayanışmayı sağlarsa, ancak fedakârlıkla yabancı sermaye karşısında tutunabileceğimizi vurgular.¹⁴⁴

Ruscuklu Fahri, ziraat, sanayi ve ticareti teşvikin ancak himaye ile mümkün olabileceğini belirtirken¹⁴⁵ Çiftçi Necati "Hâkimiyet-i İktisadiye" başlıklı makalesinde, iktisadî hâkimiyeti, hâkimiyetin en büyüğü ve millî hâkimiyetin temeli olarak görmektedir. Devletin ekonomiyi himaye ettiği zaman millî hâkimiyeti koruyacağını iddia eder.¹⁴⁶ Ahmed Şerif de sanayi teşviklerinin, sabunculuk, tabak ve nihayet narenciyeye yarayacak bazı mevadd-ı ibtidaiyeyi ihtiva ettiği, esas başarının ise ancak himaye ile geleceği kanaatinde.¹⁴⁷ *Sadâ-yı Hak* ise, büyük ve alemşumul inkılâbımızın mesut ve semeredâr olması isteniyorsa, iktisadî hayatın meselelerinin yakından izlenmesi gerektiğine işaret etmektedir.¹⁴⁸

Zeynel Besim, sanayinin ancak himaye ile gelişebileceğini¹⁴⁹ Kemal Turan ise devlet himayesinin mutlaka olması gerektiğini belirtir. Kâğıt sanayini de örnek gösterir.¹⁵⁰

1931 senesinde Cumhuriyet Halk Fırkası ilkeleri arasına girmesinin de etkisiyle devletçilik basında oldukça fazla tartışılmıştır. *Serbest Cumhuriyet* bizde devletçiliğin etatizmin yani devletçiliğin ruhunu değil, yalnız

142. *Ahenk*, nr. 8178, 1 Mart 1339/1923.

143. *Türk Sesi*, nr. 45, 16 Temmuz 1339-1923.

144. *Ahenk*, nr. 9294, 3 Ağustos 1339/1923.

145. Ruscuklu Fahri, "Himaye Siyaseti", *Türk Sesi*, nr. 73, 18 Ağustos 1339-1923.

146. Çiftçi Necati, "Himaye-yi İktisadiye", *Türk Sesi*, nr. 234, 27 Şubat 1340-1924.

147. Ahmed Şerif, "Teşvikat-ı Sanayi Tatbikatı Hakkında", *Ahenk*, nr. 9540, 22 Mayıs 1340/1924.

148. Mim. Tı., "Vaziyet-i İktisadiyemiz", *Sadâ-yı Hak*, nr.1490, 17 Teşrin Sani 1340/1924.

149. Zeynel Besim, "Sanayiye himaye edelim", *Yanık Yurd*, nr.370, 4 Mart 1926; Yazar, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu günlerde ise dört yıldan beri inhisarcılığın,devletin takip ettiği iktisadî ve malî siyasetin aleyhinde olduğunu yazmıştır. "Bardaklar ve Sular", *Hizmet*, nr. 1694,11 Ağustos 1930; Zeynel Besim, ele aldığımız dönemde İzmir basının en fazla fikir değiştiren kalemlerinden biridir. Bunun sebebi muhalif bir görüntüye sahip olması ve Türk inkılâbının çok hızlı gelişmesi ve basının bu hareketin gerisinde kalmasıdır.

150. Kemal Turan, "Kâğıt Sanayii ve Himayesi", *Fikirler*, II, nr. 35, 15 Mart 1929, s. 9-10.

görünürdeki şekillerini aldığı iddia etmiştir.¹⁵¹ Zeynel Besim'in fadesine göre "iki sersem Avrupalı adamın laf kıtlığında ortaya attığı" devletçilik "Etatist olan Halk Fırkasının esas umdeleri arasında maalesef yer bulmuştur"¹⁵² Aynı yazar, bir başka makalesinde de, modern devletçilik prensibinin Cumhuriyet ve demokrasiyi karmakarışık bir duruma getireceği kanaatini açığa vurup, bunun faşistliğe ve komünistliğe kadar uzanabileceğine dair endişesini de dile getirir.¹⁵³ Bağımsız milletvekili namzedi olan tarihçi Raif Nezih de devletçiliğin yerine oldukça müphem bir kavram olan milletçiliğin esas alınması kanaatinde olduğunu belirir.¹⁵⁴ İlerleyen zaman içinde Zeynel Besim'in eski fikirlerini yumuşattığı da hemen dikkat çekmektedir. "Hak kimindir?" başlıklı makalesinde Halk Fırkası'nın milliyetçilik ve mülkiyetçilik ile bolşeviklerden ayrıldığını belirtirken, "Nereye gidiyoruz?" başlıklı makalesinde sosyalizm ve serbest mübadeleciliğin sarsılan dünyanın ıslahına artık ilaç olamayacağına temas ederek amaleye de, çiftçiye de, ferde de, cemiyete de mütevazın ve mütekabil hak ve vazifeler" verildiğine işaret eder. "Herkes İş Herkes Ekmek" başlıklı makalesinde, işçinin aç, patronun tok değil, herkese iş ve ekmek verecek bir düzen hedeflendiğine dikkat çeker.¹⁵⁵

Hizmet, "Nasıl sevsinler?", başlıklı makalede Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bir değneğin iki ucu kadar birleşmesine imkân bulunmayan devletçilik ve halkçılığı birleştirdiği iddiasında bulunduğunu belirtmektedir.¹⁵⁶ Zeynel Besim, "Ne Ala Devletçilik" ve "İlk Şart" başlıklı makalelerinde liberallik-devletçilik münakaşasının durmasını ister, önce Cumhuriyet ve demokrasinin icaplarının temin edilmesini ondan sonra bu tartışmaya yeniden dönmenin mümkün olabileceğine işaret eder.¹⁵⁷ Yazar, rejim, himaye ve tartışma arasında bir bağ kurma çabasına girmiş görünmektedir.

151. Yılmaz, "Bizde Devletçilik", *Serbest Cumhuriyet*, nr. 67, 9 Kânun-ı Sani 1931.

152. Zeynel Besim, "Köpük", *Hizmet*, nr. 1850, 20 Mart 1931.

153. Zeynel Besim, "Ne O, Ne Bu", *Hizmet*, nr. 1855, 25 Mart 1931.

154. *Hizmet*, nr. 1879, 22 Nisan 1931.

155. Zeynel Besim, "Hak kimindir?", *Hizmet*, nr. 1930, 23 Nisan 1931; "Nereye gidiyoruz?", nr. 2025, 15 Teşrin-i Evvel 1931; "Herkes İş Herkes Ekmek", nr. 2026, 16 Teşrin-i Evvel 1931.

156. Nasıl sevsinler?", *Hizmet*, nr. 2311, 16 Ağustos 1932.

157. Zeynel Besim, "Ne Ala Devletçilik", *Hizmet*, nr. 2360, 12 Teşrin-i Evvel 1932; "İlk Şart", nr. 2311, 16 Ağustos 1932.

İktisat Vekili, Mart 1933'de teşvik konusunda tadilat yaparak sanayiye himaye edici bazı maddeler ekler.¹⁵⁸ Mahmut Esat, devlet müdahalesinin bazen zararlı olabileceğini, ancak liberallikten daha iyi olduğunu belirtirken, Rahmi Balaban da devletçiliği inkılâbın en büyük prensiplerinden biri olarak değerlendirir.¹⁵⁹ İsmail Hakkı "Sanayi Himayesi" başlıklı makalesinde "Devlet, henüz emeklème devresinde bulunan sanayimizi inkişafa mazhar kılmak için himaye sistemine sımsıkı bağlanmış" olduğuna temas ederken, Ruscuklu Fahri ise Cumhuriyet Halk Fırkası hükûmetinin mutedil devletçi olduğu kanaatindedir.¹⁶⁰

1934'de Orhan Rahmi, "Sanayimizin Himayesi" başlıklı makalesinde liberal olanların bile artık devletçilikten yardım istediklerini, "Bir Elden" başlıklı makalesinde de, tek elden iktisadî kurtuluş hamleleri yaparak, buna da "Millî iktisadiyatın kuruluşu" adını vererek sanayileşmek isteğinde olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹ Basım, himaye ve devletçiliği haklı çıkaracak yorumlar yapmıştır.

İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni, "güdümlü ekonomi" olarak ifade ettiği ekonomik politikamızın "ileri görüş ve telakkilerle Türk milletinin iktisadî bünyesini sağlam" bir şekilde kurduğunu belirtirken, Şevket Bilgin de "Sanayimiz, az zaman da mazhar olduğu büyük inkişafı himayeye borçludur" diyerek, aynı konuya işaret etmektedir.¹⁶²

F. ULAŞIM

Ulaşım sistemi, siyasî, kültürel ve iktisadî bütünlük bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Oysa, yeni Türk devleti kurulduğu yıllarda ulaşım sistemi çok bozuktu.

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'sine 4.138 km demiryolu kalmıştı. Bunlar tek hatlı, yoğun süratli trafiğe elverişli olmayan ve memleketin batı kısımlarında toplanmış durumda idi. İzmit'i Eskişehir, Afyon, Konya, Ulukışla ve Adana'ya bağlayan kırık çizgi ile mahallî iki hat

158. *Hizmet*, nr. 2494, 20 Mart 1933.

159. Mahmut Esat, "Dünya nereye gidiyor? ve biz ne olacağız?", *Yeni Asır*, nr. 8424, 27 Ağustos 1933; Rahmi Balaban, "Ülkü ve Verme Yolları", *Anadolu*, nr. 5717, 22 Eylül 1933.

160. İsmail Hakkı, "Sanayi Himayesi", *Yeni Asır*, nr. 8461, 10 Teşrin-i Evvel 1933; Ruscuklu Fahri, "Devletçilik ve Ticarî Zihniyet", *Işık*, nr. 54, Birinci Teşrin 1933.

161. Orhan Rahmi, "Sanayimizin Himayesi", *Anadolu*, nr. 5915, 17 Mayıs 1934; "Bir Elden", *Kültür*, nr. 22, 15 Eylül 1934, s. 3.

162. İhracatın Murakebesi ve Korunması Kanunu", *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, yıl: 2, nr. 6, 1936, ss. 16-21; Şevket Bilgin, "Sanayide İşletme, İdare ve İşletmenin Kontrolü", *Yeni Asır*, nr. 9701, 9 Son Teşrin 1937.

(Erzurum-Sarıkamış-Arpaçay ve Samsun-Çarşamba) ve güney sınırimızdan geçen yabancı şirketlere ait bir hat dışında Ankara'nın doğusunda demiryolu yoktu.

Karayolu ise genellikle fazla dar, meyilli ve bakımsızlık dolayısıyla harap durumda olan 13.885 km.si şose ve 4.450 km.si de toprak yol olmak üzere 18.335 km idi.

Yol inşaatı ve bakımı için gerekli personel ve araçlar çok yetersizdi. Bu tür işler uzun zamandan beri yol mükellefiyeti gereğince halkı bedenen çalıştırmak suretiyle başarılmak istenmişti. Bu yüzden karayollarının büyük bir kısmı düzenli bir ulaştırmaya müsaade etmiyor özellikle kış mevsiminde kullanılmaz halde bulunuyordu. Karayolları da daha ziyade memleketin batısında yoğunlaşmıştı. İstanbul ve İzmir dışında liman yoktu. Boşaltma ve yükleme türlü iskelelerde havanın iyi olmasına bağlı idi.

Bu şartlar altında memleketin birçok yerlerinde mal taşınması, insanların gelip-gitmesi belirli mevsimlerde çok zaman ve masraf ile mümkün olabiliyordu. Durumun böyle olması üretim miktarının sadece mahallî ihtiyaçlara göre ayarlanmasına piyasa için üretime müsaade etmemek gibi kötü iktisadî sonuçları da olmuştur. Bereketli yıllarda Anadolu'da mahsul çürürken İstanbul buğday ve un ithal zorunda kalıyor ve üretimde mahallî bir iş bölümü meydana geleliyordu. Hattâ bozuk ulaştırma sisteminin, çeşitli yöre halkının birbiriyle temasına ve kaynaşmasına engel olmak suretiyle millî kültür birliğini güçleştirdiği bile söylenebilir.¹⁶³

Bu arada, Millî Mücadele sonrasında -özellikle 1926 sonrasında- korunan gemicilikde özel kesim başarısız olmuş ve bu sektördeki koruma denemesi ortaya karmaşık meseleler çıkmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁶⁴

İncelediğimiz dönemde İzmir basını bu konuyla da yakından ilgilenmiştir. Nitekim, 1924'te Ağâh Sabri "Yollarımızı yapalım" başlıklı makalesinde ileri ülkelerin yollara, şoselere ve şimendiferlere çok önem verdiklerine işaret ederek dikkatleri demiryoluna çekmek ister.¹⁶⁵ O sıralarda Nafia Vekili'nin başkanlığında bir konferans düzenleyip, Cumhuriyet'in şimendifer ve şimedifercilik siyasetindeki bazı mühim esasların tesbit edilmesi, bütün hatların malzemesinin bir merkezde toplanması Ankara-Sivas hattının sağlamaştırılması ve *Anadolu* da yeniden

163. Yaşa, *a.g.e.*, s. 10-11; Cumhuriyet'in kuruluşu ve sonrasında ulaştırma sektörünün durumu; karayolları, demiryolları, denizyolları ve havayolları açısından değerlendirilmesi için bk. *Ay. Es.*, ss. 270-278.

164. Tekeli- İlkin,*Devletçilik*, s. 336.

165. Ağâh Sabri, "Yollarımızı yapalım", *Ahali*, nr. 44, 26 Mayıs 1340-1924.

demiryolu hatları tesisi ele alınmıştır.¹⁶⁶ Bundan sonra Türkiye'nin her tarafında demiryolu inşaatına başlanıp bütün hızıyla sürmüştür. Hedef *Ahenk*'in ifadesiyle, "Türkiye'nin çelik örgülerle tezyin" olunmasıdır.¹⁶⁷ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın siyasî hayata atıldığı günlerde, Başvekil İsmet Paşa Sivas'taki nutkunda, şimendiferin önemine işaret ederek, bu konuda Fethi Bey'le ayrı düşündüklerini söyler.¹⁶⁸

Orhan Rahmi, "Bir Elden" başlıklı makalesinde, devletin bütün büyük işlerde olduğu gibi demiryolu yapımında da öncü ve destekçi olduğunu belirtirken, "Yeni Rejimde Demiryolları" başlıklı makalesinde de şu ifadeyi kullanmaktadır: "Türk inkılâbının ülküsü, bir çok yerlerde şimendifer, hayat, hareket ve medeniyet ışıkları çaldırmaktadır."¹⁶⁹

Kültür' ün 1938 senesindeki şu hükmüne katılmamaya imkân yoktur:¹⁷⁰ "Demiryolu siyasetimiz, memlekette demiryolu sanayini de yaratmıştır. Bugün fabrikalarımızda otokarlar yapılmakta, vagonlar, lokomotifler yenilenebilmekte ve yedek parçalar dökülebilmektedir.

Ulaşım ile ilgili olarak İzmir'deki elektrikli tranvayın 1928 senesinde işlemeye başlaması da basında zikr edilir.¹⁷¹ Çevre illerdeki ulaşım alanlarındaki çalışmalar da basında bahsedilir. Meselâ, Uşak Belediye Başkanı Alaattin Bey'in gayretleriyle yol çalışmalarının hızlanması Yeni Asır'da yayınlanır.¹⁷² 1935 senesinde Aydın demiryolu hattının bilfiil elimize geçmesini *Anadolu*, *Halkın Sesi*, *Yeni Asır*, *Ege*, *Sabah Postası* gazeteleri ile *Fikirler* ve *Kültür* dergileri övgüyle karşılamışlardır.

G. DİĞER EKONOMİK KONULAR

İktisadî alandaki gelişmelerden bahsederken, İzmir basınında yer bulan; tasarruf ve yerli malı kullanımı, Osmanlı borçları, vergiler, ağırlık ve uzunluk ölçülerinin değişmesi gibi konulara da yer ayırmak gerektiği açık bir husustur.

166. *Anadolu*, nr. 3324, 19 Temmuz 1341/1925.

167. *Ahenk*, nr. 10306, 5 Kânun-ı Evvel 1927.

168. *Anadolu*, nr. 4782, 31 Ağustos 1930.

169. Orhan Rahmi, "Bir Elden", *Kültür*, nr. 22, 15 Eylül 1934, s. 4; "Yeni Rejimde Demiryolları", nr. 25, 1 İkinci Teşrin 1934, s. 9.

170. "Çelik ağırlar genişliyor", *Kültür*, nr. 76, t.y. s. 15.

171. Mehmed Şevki, "Şiddetli ve Mütemedi Takibat", *Ahenk*, nr. 10195, 28 Temmuz 1927; *Anadolu*, nr. 4221, 19 Teşrin-i Evvel 1928.

172. *Yeni Asır*, nr. 7861, 6 Temmuz 1931.

1. Tasarruf ve Yerli Malı

Ekonomik imkânların kısıtlı olduğu bir ülkede tasarrufun önemli olduğu muhakkaktır. Mehmed Şevki "Tasarruf zaruridir" başlıklı makalesinde "Az zamanda çok iş görmek mecburiyetinde olduğumuza" dikkat çeker.¹⁷³ Anadolu da israfı, hükümdarlık ve saltanatın debdebe ve ihtişamının sonucu sayıp, bunun da son zamanlardaki felaketlerin sebebi göstererek konuya doğrudan siyasi açıdan yaklaşır. Gazeteye göre Cumhuriyet döneminde israfa yer olmadığı gibi tasarruf yapmak zarureti vardır.¹⁷⁴

Bazı yazarlar, tasarruf meselesi ile kadın arasında doğrudan bağ kurarlar. Mehmed Şevki, kadınların "alabildiklerine saadette, hayatla, refahla, istikbal ile alakadar olmayan sarfiyatla" israfın başını çektiklerini iddia etmesine rağmen, Düşze Nermin, "Vazifelerimizi bilelim" başlıklı makalesinde şunları söyler: "Bir kadın için hayat-ı ailede, ilk ve asıl vazife vaziyet-i maliyesine göre bütçesinin tanzim ve tatbikini idare etmektir."¹⁷⁵ Cevriye İsmail de hanımlarımızın yerli mala rağbet etmelerini istemekte ve bunu şimdiki milliyetperverlik olarak kabul etmekte, Türk kadınının bu görevi yapacağından şüphesi olmadığını beyan etmektedir.¹⁷⁶

Tasarruf ve yerli malı konusunda pek çok makale ve yazı yazılmıştır. Mehmed Şevki, "Yerli Mallarımız Hakkında" başlıklı makalede yerli mallarının önemi üzerinde dururken, *Ticaret* kalkınmak için yerli malı kullanmayı bilmek zorunda olduğumuza dikkat çeker.¹⁷⁷

Ticaret'in *Yeni Giresun* gazetesinden iktibas ederek yayınladığı bir habere göre halkın tasarrufa alışarak bankalarda paralarını bloke etmeleri millî itibarımızı artıracaktır.¹⁷⁸

1929 dünya buhranı esnasında Türkiye'de alınan karşı önlemler ve geliştirilen kurumların başında Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti gelir.¹⁷⁹ Bu kurum tasarruf çalışmalarını plânlı bir şekilde yürütür.

173. Mehmed Şevki, "Tasarruf zaruridir", *Ahenk*, nr. 9338, 24 Eylül 1339/1923.

174. "Tasarruf Mecburiyeti Karşısında", *Anadolu*, nr. 3114, 9 Teşrin-i Sani 1340/1924.

175. Mehmed Şevki, "İktisata alışalım", *Ahenk*, nr. 9453, 6 Mart 1341/1925; Düşze Nermin, "Vazifelerimizi bilelim", *Türk Sesi*, nr. 31, 29 Haziran 1339-1923.

176. Cevriye İsmail, "Hanımlarımızla Hasbihal", *Ahenk*, nr.10366, 13 Şubat 1928.

177. Mehmed Şevki, "Yerli Mallarımız Hakkında", *Ahenk*, nr. 10311; 11 Kânun-ı Sani 1927; *Ticaret*, nr. 2238, 25 Temmuz 1928; nr. 2272, 5 Eylül 1928.

178. *Ticaret*, nr. 1209, 12 Nisan 1927.

179. "Cemiyet ortaya çıkmış olan sorunları geniş halk kitlelerinin millî hislerine hitap eden sloganlar içinde aktararak, onların yardımını talep etmiştir. Cemiyetin belki de en faydalı

hattâ Bulgaristan'ın hilafına vaki olan bu kabulümüz, layığı vechiyle muamele görmeliydi..."

"1932'de bütçe yirmi altı milyon lira açık verince diğer çarelerin yanında Osmanlı borçlarının taksitlerinin birkaç sene verilmemesi eğiliminin bulunduğu *Hizmet*'te yayınlanır.¹⁹¹ Bundan yirmi beş gün kadar öncede Zeynel Besim "Osmanlı Borçları" başlıklı makalede şimdiye kadar hiç bir mecburiyet yokken bu borçları ödediğimizi belirtip, "ödediğimiz milyonlar yeter." deyip "Osmanlı borçlarını tanımadığımızı resmen ilân etmeliyiz"¹⁹² şeklinde ifadeler kullanmıştı. Ahmet Rıza, bu meselede İsmet Paşa'nın politikasının müsbet olduğunu ifade ederken, *Hizmet*, Suriye hükûmetinin "şimdiye kadar ödediğim yeter" diyerek Osmanlı borçlarını tanımadığını Beyrut'ta manda yönetimleri toplantısında ilân ettiğini haber olarak yayınlayarak dikkatleri bu yöne çekmeğe çalışır.¹⁹³

A. Doğan, "Cumhuriyet" başlıklı makalesinde on bir yılın bilançosunu değerlendirirken, şunları ifade eder:¹⁹⁴ "On bir yıl içinde (Beş yüz milyon borç) yedi-sekiz milyona indi. Harap dedikleri memleket yer yer şenlendi. Pek münbit sayılmayan, toprakların yeşillikleri içinde fabrika bacaları yükseldi. (Beklenen müzaheret-i hariciye)ye ihtiyaç olmaksızın sınırları içinde hür ve müstakil bir devlet kuruldu."

3. Vergiler

"Denk bütçe-düzgün ödeme" esasına dayanan Cumhuriyet maliyesinin en önemli gelir kaynağı şüphesiz vergilerdi. Üstelik Türkiye'de Cumhuriyet'in ilânından 1962 yılına kadar uygulanan vergi politikası daha çok iktisadî gelişme ile ilgili olan kamu hizmetlerinin finansmanı için kaynak sağlamak amacını gütmekte idi. Bunun dışında Türkiye'de vergi sistemine kaynak dağılımını etkileme görevi verilmiş değildi. Ayrıca, vergi sistemi istenildiği gibi işlemediğinden vergi kapasitesinin artmış olmasına rağmen gelirler aynı oranda artmamıştır. Vergi gelirinin düşük olmasının sebebi olarak vergi sisteminin kapsamının dar ve gelir artışları karşısında duyarlılığın az olması gösterilmektedir.¹⁹⁵ İzmir Basınında vergilerle ilgili olarak bir çok yorum ve haberlerle karşılaştık. Bunlardan bir kısmını aşarın kaldırılmasıyla ilgili bölümde değerlendirmiştik.

191. *Hizmet*, nr. 2156, 15 Şubat 1932.

192. Zeynel Besim, "Osmanlı Borçları", *Hizmet*, nr.2137, 20 Kânun-ı Evvel 1932.

193. Ahmet Rıza, "Osmanlı Borçları", *Işık*, nr.14, 7 Kânun-ı Sani 1933; *Hizmet*, nr. 2605, 31 Temmuz 1933.

194. A.Doğan, "Cumhuriyet", *Anadolu*, nr. 6051, 29 Teşrin-i Sani 1934.

195. Köksal-İlkin, *a.g.e.*, s. 53.

1923 senesinde *Türk Sesi* araba rüsumu ve kantariye vergisinin belediye tarafından alındığı ve bunun iki yerde alındığı zaman bağcılara büyük zarar verdiği üzerinde durur.¹⁹⁶ 1925'de aşar vergisinin kaldırıp, yerine arazi vergisi konulur. *Ticaret*'in haberine göre 1927'de mektup vergisi konuldu.¹⁹⁷ Orhan Rahmi, insanımızın refahı ve nüfusumuzun tekessürü için, vergi ilgası gerektiğini "Nüfus Derdi" başlıklı makalesinde belirtir.¹⁹⁸

Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması vergiler meselesini tekrar gündeme getirir. Zira Fethi Bey, yeni parti ile yapacağı işleri sıralarken dördüncü maddeyi "vergileri hafifletmek" olarak beyan etmiştir.¹⁹⁹ Hemen ardından Orhan Rahmi, ömrümüzün vergi yani bir çeşit haraç vermekle geçtiğini ifade etmiştir.²⁰⁰ Ekim 1930'da da sinemalarda eğlence vergisi gündeme gelir.²⁰¹ Ahmet Nesip, milletimizin alınan vergileri ödemek kabiliyetini çoktan kaybettiğini iddia ederek, vergilerin tadil meselesini Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın en kıymetli umdelerinden biri olarak kabul etmektedir.²⁰²

Kasım-Aralık 1931'de İzmir basınına buhran vergisi haberleri işgal eder. Vergiler ağır bulunur. Zeynel Besim, "Vur Abalıya" başlıklı makalesinde şunları dile getirir:²⁰³ "Yaşasın vergi zihniyeti! Bütçede açık mı var? Halk ne güne duruyor? Bul maddeyi, daya ihbarnameyi, kapat, mesele bitsin..." Nisan 1932'de "Resmî, hususî, maaş, ücret, yevmiye, harcırah ve tekaüdiyeden yüzde on" muvazene vergisi alınması kararlaştırılır.²⁰⁴

Zeynel Besim, "Vergi Meselesi" başlıklı makalesinde vatandaşın iki şekilde sıkıştırıldığını iddia etmektedir. Yazara göre, 1931 vergi borcunu son kudretini kullanarak ödeyenlerin, eski borçlarını da ödemesi istenmektedir. İkinci olarak da ödenmiş eski borçlar "ya makbuz ya para" denilerek yeniden istenmekte, üç senelik makbuzu saklıyanların da önce parayı

196 *Türk Sesi*, nr. 107, 1 Teşrin-i Evvel 1339-1923.

197 *Ticaret*, nr. 1247, 8 Mayıs 1927.

198 Orhan Rahmi, "Nüfus Derdi", *Ahenk*, nr. 10777, 16 Mayıs 1929.

199 *Anadolu*, nr. 4764, 10 Ağustos 1930.

200 *Hizmet*, nr. 1700, 18 Ağustos 930.

201 *Hizmet*, nr. 1759, 17 Teşrin-i Evvel 930.

202 Ahmet Nesip, "Bütçe ve Milliyet", *Serbes Cumhuriyet*, nr. 8, 17 Teşrin-i Sani 1930.

203 Zeynel Besim, "Vur Abalıya", *Hizmet*, nr. 2158, 17 Şubat 1932.

204 *Hizmet*, nr.2204, 11 Nisan 1932; *Anadolu*, nr. 5277, 11 Nisan 1932;nr. 5278, 12 Nisan 1932.

ödemeleri, sonra dilekçeyle başvurup geri alma yoluna gitmeleri söylenir.²⁰⁵

1933'de de sandalyeye oturma vergisinden bahsedilir.²⁰⁶ Atatürk döneminde sıklıkla gündeme geldiği halde yürürlüğe konulamayan vergilerden biri de Bekârlık vergisidir.²⁰⁷ Basının "muhalif" olarak isimlendirilen kesimi özellikle vergilerin toplanmasındaki yolsuzluklara dair haberlere önem vermişlerdir.²⁰⁸

4. Ağırlık ve Uzunluk Ölçüleri

Anadolu, Hizmet ve Ticaret'in yazdıklarına göre ağırlık ve uzunluk ölçülerinin değiştirilmesi konusunda 1929 senesi başından itibaren çalışmalara başlanılmıştır. Ocak 1930'da bu işle uğraşmak üzere bir de müdürlük kurulmuştur.²⁰⁹ *Ticaret*, ölçülerin değişmesinin önemi üzerinde ısrarla durur.²¹⁰ Ölçülerdeki ilerlemeyi P.Bovet, Türklerin memleketin hakiki sahibi olmak için attığı bir adım olduğunu ifade eder.²¹¹

Ölçüler Kanunu 1782 numara ile 26 Mart 1931 tarihinde kabul edilerek 4 Nisan tarihinde yayınlanır.²¹² 1932 senesinde *Yeni Asır, Anadolu ve Hizmet*'ten öğrendiğimize göre kanun 1933 başından itibaren uygulanacaktı. Ancak daha önce bütün okullarda ve Millet Mektepleri'nde talebeye ve vatandaşa öğretilmeye başlanacaktı. 1933 başında uygulama *Hizmet'e* göre bir yıl *Yeni Asır'a* göre de iki yıl ertelenmiştir.²¹³ İktisat Vekili Celâl Bey'in sözünü iktibas eden *Yeni Asır'a* göre, Ölçüler Kanunu, "En medenî usul ve sistemi ihtiva etmektedir." *Anadolu'ya* göre ise, binbir çeşit ölçülerden kurtulmuştur.²¹⁴

205. Zeynel Besim, "Vergi Meselesi", *Hizmet*, nr. 2252, 10 Haziran 1932.

206. *Halkın-Sesi*, nr. 995, 17-Teşrin-i Evvel-1933.

207. Bekarlık vergisi; ülke nüfusunun oldukça az ve vergi gelirlerine çok ihtiyaç duyulduğu bir zaman olan Atatürk döneminde birkaç defa bu vergi basının gündemini işgal etmiştir. Birbirinden farklı tarihlerde İzmir basınında bu konuda pek çok yazı bulunmaktadır. Bu konu üzerinde detaylı bir çalışma yayımlama gayreti içindeyiz.

208. Bunlardan birisi şurada değerlendirilmiştir: Turan Akkoyun, "Hizmet Gazetesine Göre 1928'de Beydağ'da Yol Vergisi Yolsuzluğu", *Tarih ve Toplum*, nr. 111, Mart 1993, s.6-7.

209. *Hizmet*, nr. 1533, 28 İkinci Kânun 930.

210. *Ticaret*, nr. 2738, 31 Mart 1930.

211. P.Povet, "Türkiye'de" *Educatocu* (Lozan), 10 Mayıs 1930'dan *Fikirler*, III, nr. 54, 15 Haziran 1930, s. 4-5.

212. Tam metin için bk. *Türkiye Cumhuriyeti İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, yılı: 6, nr. 4-5, Nisan-Mayıs 1931, ss. 269-273.

213. *Hizmet*, nr. 2430, 2 Kânun-ı Sani 1933; *Yeni Asır*, nr. 8225, 2 Kânun-ı Sani 1933.

214. *Yeni Asır*, ay. yer; *Anadolu*, nr. 5802 1 Kânun-ı Sani 1933.

Cumhuriyet'in ilânının onuncu yıl dönümünden itibaren ölçü ve tartı aletlerinin muayene ve damgalama işine başlanılmasına karar verilir.²¹⁵ 1934 senesi başında da tatbik geçilir. Bu da Vali Kâzım Paşa'ya göre basit bir hâdise değil, hükûmet-halk münasebeti namına inkılâptır.²¹⁶ *Anadolu*, yeni ölçüleri "hesabı şaşmaz ölçüler" olarak ifade etmiştir.²¹⁷ *Işık*'ın, "ölçü işi yoluna girdi", *Halkın Sesi*'nin, "mesut ve kurtarıcı bir inkılâp" dediği Ölçüler Kanunu'na *Yeni Asır*, "Maalesef iyi tatbik edilemiyor." diyecektir.²¹⁸ Yeni ölçü ve tartı aletlerinin üzerinde ısrarla durulur.²¹⁹ Bütün bu düzenlemeler, B.Henry Laporte'nin tabiriyle "reformlar", bir medeniyetten diğerine geçmek demektir.²²⁰

IV. SONUÇ

Cumhuriyet Türkiye'sinde iktisadî gelişmelerin esasını İzmir İktisat Kongresi teşkil etmiştir. Fakat o günlerin basınından sadece Ahenk'in günümüze ulaşması ve kolleksiyonunda eksikler bulunması bu konuda kesin bir hükme varmamıza engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte mevcut sayılarda kongreye büyük yer ayrıldığını söylememiz gerekir.

Ziraat alanında önemli adımlar atılmış, köylüyü ezen aşar kaldırılmış, çiftçiler devlet ve bankalarca desteklenmiş, tarım ürünlerinin artırılmasına çalışılmıştır. İzmir basını, bu adımları dikkat ve takdirle takip etmiş olmakla beraber, 1925 senesinde aşar vergisinin kaldırılıp, yerine yeni vergilerin konulmasından duyduğu rahatsızlığı da dile getirmiştir. 1930 senesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması sonrasında bu mesele üzerinde *Anadolu* ve *Hizmet* arasında sert bir tartışma çıkmıştır.

Tamamen bir tarım ülkesi görünümünde olan Türkiye'nin sanayileşmesi Cumhuriyet devrinin önemli meselesi olmuştur. Bunun çözümü için 1923 senesinden itibaren basından sürekli istekler gelir. Sanayileşme kendimizi tanıtmanın ve hukukumuzu saydırmanın ilk şartı olarak kabul edilmiştir. Bu fikrin öncülüğünü yeni Türk inkılâbını sürekli destekleyen *Türk Sesi* yapmıştır. Bu yönde ilerlemeyi amaçlayan 1927 senesinde kabul edilen Teşvik-i Sanayi Kanunu'na ve 1932 senesinde

215. *Hizmet*, nr. 2663, 8 Teşrin-i Evvel 1933.

216. *Halkın Sesi*, nr. 1058, 30 Kânun-ı Sani 1933; *Anadolu*, nr. 5802, 1 Kânun-ı Sani 1933.

217. *Anadolu*, nr. 5803, 2 Kânun-ı Sani 1933.

218. *Işık*, nr. 65, 6 Kânun-ı Sani 1933; M.S., "Kiloyu okka diye satanlar", *Halkın Sesi*, nr. 1074, 20 İkinci Kânun 1934; İsmail Hakkı, "Öçüler Kanunu", *Yeni Asır*, nr. 8571, 22 Şubat 1934.

219. *Ege*, nr. 5, 28 Şubat 1935; *Akın*, nr. 53, 10 Birinci Kânun 1935.

220. B.Henry Laporte, "Kemâl Atatürk'ün Memleketinde", *La Revue France*, 15 Ocak 1935'den, *Akın*, nr. 102, 12 Şubat 1936.

gündeme gelen Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânına basın destek vermiştir. Bu destekde *Ticaret, Fen ve Sanat ve Türkiye Cumhuriyeti İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası* muhtevaları gereği daha ileri gitmişlerdir.

Bankalar, Cumhuriyet'ten önce de memlekette mevcuttu. Yeni rejim mevcut bankalardan Ziraat Bankası'nı yeniden şekillendirmenin yanısıra, Türkiye İş Bankası, Etibank ve Sümerbank gibi yeni bankalar kurdu. İktisadî kalkınmada önemli bir payı olan bu kurumlar basından gerekli ilgi ve desteği görmüştür.

Uzun yıllar ülkede sermaye birikimi olmadığı gibi kapitülasyonların kaldırılmasından dolayı dışarıdan kredi alınamayan bir dönemde zıraat, sanayi ve ticaret alanında devlet himayesi kaçınılmazdır. Basın ilk önce himayenin gerekliliğine dikkat çekmiş, elde edilen başarının kaynağını bu politikada bulmuştur.

Ulaşım alanında demiryollarına önem verilmiş, Serbest Cumhuriyet Fırkası bunun yerine karayolunu tercih etmiş, basın daha çok iktidarı desteklemiştir. Bu siyasî parti'nin destekçisi olan *Hizmet*'in karşı çıkışları 1930 senesine münhasır ve cılız kalmıştır. Basın ayrıca, tasarruf ve yerli malı, Osmanlı Borçları, vergiler, ağırlık ve uzunluk ölçülerinin değişmesinde genel olarak rejimin yanında olmuştur. *Hizmet*'in ve onu kısmen destekleyen *Işık*'ın Osmanlı borçlarının reddedilmesi yönündeki ısrarlı yazı ve yorumları hiçbir etki yapmamıştır.

Özetle, İzmir basını, ülkedeki iktisadî gelişmeleri takip etmiş ancak gündemi belirleyebilecek yapıya da ulaşamamıştır.